

AKADEEMILISE KIRJANDUSÜHINGU TOIMETISED

PUBLIKATIONEN DER AKADEMISCHEN LITERARISCHEN VEREINIGUNG ZU TARTU

XII

ERVIN ROOS

EESTIKEELSE KVANTITEERIVA HEKSAMEETRI SÜSTEEM

TARTU 1938

AKADEEMILISE KIRJANDUSÜHINGU KIRJASTUS

AKADEEMILISE KIRJANDUSÜHINGU TOIMETISED

PUBLIKATIONEN DER AKADEMISCHEN LITERARISCHEN VEREINIGUNG ZU TARTU

XII

ERVIN ROOS

**EESTIKEELSE KVANTITEERIVA
HEKSAMEETRI SÜSTEEM**

MIT EINEM REFERAT:

**DAS SYSTEM DES QUANTITIERENDEN HEXAMETERS
IM ESTNISCHEN**

TARTU 1938

AKADEEMILISE KIRJANDUSÜHINGU KIRJASTUS

Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis (Dorpatensis) B XLII. 3.

K. Mattieseni trükikõda o.-ü., Tartu, 1938.

Uusaegse luule välisteks tunnusteks on teatavasti värsimõõt ja riim. Oluline neist kahest on värsimõõt, sest on olemas ka riimita luulet (blankvärss Shakespeare'il, Milton'il jt., esineb ka eesti uuemas luules) ja riimitud proosat (eesti kirjanduses näiteks Tuglas'el).

Värsimõõt põhineb uusaegses luules rõhuliste ja rõhutute silpide reeglipärasel vaheldumisel. Uusaegne värsimõõt on seega kas tooniline ehk silprõhuline või aktsentueeriv ehk rõhuline, vastavalt sellele, kas värsis on ühtlasi oluline ka silpide arv või mitte. (Kolmas võimalik värsisüsteem, mis arvestab ainult silpide arvu, nn. silbiline ehk süllaabiline, mis tuli tarvitusele keskajal romaani keeltes, jäägu siinkohal ajaliselt ja ruumiliselt piiratud nähtusena kõrvale.)¹⁾

Hoopis erinev kõigest sellest on antiikne luule. Värsimõõt põhineb temas pikkade ja lühikeste silpide reeglipärasel vaheldumisel. Antiikne värsimõõt on seega vastandina uusaegsele kvantiteeriv ehk meetriline. Kuivõrd vähe uusaegse luule aktsentueeriv printsiip osa mängib antiikses luules, nähtub kasvõi asjaolust, et antiikses värsis sugugi ei seirata põhimõtet, mis moodsas luules on saanud peagu välditamatuks ning otse endastmõistetavaks, et värsirõhk langegu kokku sõnarõhuga; hoopis sellevastu on näiteks ladina heksameetris välja kujunenud päris kindel reegel, et värsi esimeses pooles sõnarõhud ja värsirõhud ei lange ühte, kuna värsi teises pooles nad langevad enamasti samadele silpidele. Näiteks ²⁾:

¹⁾ J. Ainelu ja H. Visnapuu, „Poetika põhijooni“ I (1932), lk. 125 j., 131 jj.

²⁾ Värsirõhu märgime siinkohal vokaalipealse rõhumärgiga (*á*), loomuliku sõnarõnu aga vokaali alla asetatud punktiga (*u*).

Ō utinām possēm populōs reparāre patērnīs...³⁾

Riimi⁴⁾ antiikne luule üldse ei tunne. Riim kuulus antiikajal kauniskõnmesse, olles seega puhtproosaline kaunistamisvahend. Riimi, samuti ka mõnede teiste nüüdisaegse luule elementide sisse toom antiiksesse kauniskõnmesse on V sajandi (e. Kr.) kreeka sofistide töö. Reetor Thrasy machos Chalkedon'ist, kes teotses alates a. 430 Ateenas, istutas pidulikku proosasse uue elemendina rütmī, mitte kvantiteeriva, mis oli aluseks luulele, vaid just aktsentueeriva, millele rajaneb nüüdisaegne värsitehnika. Peagu samal ajal (a. 427 e. Kr.) ilmus Ateenasse sitsiillane Gorgias Leontinoi'st, kes tõelise kunstproosa loojana rikastas kauniskõnet rea figuuridega, millest tuntuimad on järgmised kolm: 1) *antitheton* — kontrastiliste perioodiliikmete vastandamine, 2) *isokolon* — rööp- või ka kontrastliikmete rütmiline võrdmõõtelisus, 3) *homoiooteleuton* — liikmete kõlaliselt ühetaoline lõpp, s. o. riim. Need kaks meest, rajades antiikse kunstproosa, said ühtlasi seega ka alusmüüri ehitajaks nüüdisaegsele luulele, mis tuginedes rütmile, võrdliigendusele ja riimile reedab küllalt selgesti oma põlvnemist antiiksest kunstproosast.

Nii seisame huvitava tööga ees: moodne luule jätkab teatavas mõttes antiikse proosa traditsioone, antiikne luuletehnika aga oma kvantiteeriva riimitu värsiga on hääbunud, jätmata nimetamisväärseid jälgi uusaegsesse kirjandusse. Sellest tulenebki ka vastastikune üksteise mittemõistmine. Horatius'e oode tembeldavad meie gümnasiastid mõnikord lausa proosaks, mis on nende seisukohalt ka küllalt arusaadav, sest nad ei leia neis uusaegse luule iseloomustavaid elemente, kõnelemata veel Aischylos'e stasimonidest ja Pindaros'e epiniikionidest nende äärmiselt komplitseeritud värsimõõdustiku ja antistroofilise salmiehitusega, mis isegi arene-

³⁾ Ovid. Metam. I 363.

⁴⁾ Mõtlen siin ainult lõppriimi; alliteratsioon ja assonants olid hästi kultiveeritud mõnede vana-rooma luuletajate, eriti Ennius'e poolt (Ann. 109, 140, 310, 488, 519; ed. Vahlen).

nud moodsale kirjandusetundjale ei paistaks seotud kõnena, s. o. poeesiana, kui ta tähelepanu ei juhitaks rangelt-korrespondeerivaile värsiskeemidele, samuti kui proosalist piiblitõlget luges keegi võib-olla ei tuleks mõttelegi, et Vana Testamendi prohetite kirjad on originaalkeeles koostatud suurelt osalt seotud kõnes, mitte proosas. Überpöördult, kui mõni antiikkirjanduse hilisemaist esindajaist võiks tõusta taasolelusse ja kuulda nüüdisaegsete luuleteoste ettekannet, ta jääks vististi arvamisele, et on tegemist retooriliste deklamatsioonide-progümnaasmiidega Herodes Atticus'e ja Aelius Theon'i stiilis⁵⁾, kes ohtrasti kasustasid oma kõne-etüüdides moodsa luule eufoonilisi ning rütmilisi elemente. Seda aga, mida meil heksameetrite pähe on serveerinud Bergmann, Eisen jt., peaks too antiiklane paratamatult lihtproosaks, sest ta ei leiaks siin omaaegset luulet iseloomustavat kvantitatsiooni ega ka tolleaegsele kunstproosale omast riimi ega teisi figuure (akt-sentueeriv rütm üksi ei aita). Tõepoolest, kui kvantiteerida mingi värss Bergmanni „Odüsseia“ tõlkest, näiteks:

Päike nüüd | tõusis | üles ja | ilmus | ilusast | järvest,
saaksime umbes järmise skeemi⁶⁾:

- u - | - u | u u u | - u | u u - | - -,

s. o.: kreetik, trohheus, tribrahh, trohheus, anapest ja spondeus.

On selge, et antiikse luule seisukohalt on sellel silpidereal niisama vähe ühist mingi värsimõõduga või üldse seotud kõnega kui näiteks sõnadel: *Gallia est omnis divisa in partes tres*.

Kui nüüd antiikse ja uusaegse värsitehnika vahel haigutab säärane ülepäästamatu kuristik, kas on siis antiikluulet tõlkides mõnda uude keelde üldse võimalik ligilähedaltki samaväärselt jälgendada tolle luule omapärast vormiilu? Asi seisneb selles, et soome ja eesti keel oma eri silbiväldetega on asetatud antiikse värsitehnika kvantiteeriva printsiibi seiramise suhtes teistest uutest

⁵⁾ Th. Zielinski, „Vana-kreeka kirjandus“ II (1927), lk. 162.

⁶⁾ Vt. Ainelu-Visnapuu, m. t., lk. 131.

keeltest hoopis soodsamasse seisukorda. Seda tõendab juba soome-keelne „Ilias’e“ tõlge, mida asjatundjate poolt peetakse selle eepose parimaks tõlkeks maailmakirjanduses ja tõlkekunsti erakordseks suursaavutiseks üldse. Kas peavad eestlased oma suguvendadest sellel alal kaugele maha jääma? Tõsi küll, eesti keel ei saa võistelda soome keelega oma pikkade järgsilpide rohkusega ega üldse järgsilpide veldete kindlaksmääratusega. Esimesest puudest aitab meid aga üle asjaolu, et, kuigi meil pole palju ülipikki järgsilpe, on siiski külluses keskpikki ja teoreetiliselt esimesse vältesse kuuluvaid lahtisi pika- või poolpikavokaalilisi järgsilpe, mida võib hea eduga kasustada meetriliselt pikkade silpidena, nagu edaspidi näeme. Mis puutub aga teise raskusse, siis tuleb ükskord ometi asuda selle likvideerimisele ja teostada see vähemalt niisuguses ulatuses, kui sellest on huvitatud värsitehnika, milleks käesolev kirjutis tahabki olla esimene katse. Ei tule nimelt arvata, nagu oleksid antiikkeeled olnud juba luulekeeleks arenemise algul kes-teab kui suures eelises võrreldes praeguse eesti keelega. Vähe-malt ladina heksameetri pioneeril Enniusel tuli teostada otse Hercu-les’e töö, et rakendada seda peent ning ülitundlikku värsimõõtu tema ajal veel nii kohmakale ning tahumatule ladina keelele, milleks ta suure püsivuse ning innuga määras kindlaks silpide pikkused, kõr-valdades vankumised üksikute vokaalide vältustes, ja lõi suure hulga daktülilisele värsimõõdule vastavaid poeetilisi kunstsõnu, nii et võib liialdamata väita, et ladina luulekeel on Enniuse rajatud. Kas see, mis õnnestus Enniusel ladina keele kirjanduslikuks keeleks kujunemise algul, peaks heast tahtest hoolimata osutuma võimatuks eesti keeles tema praeguse arengu juures, pealegi kui eesti keele ülipeen fonee-tika pakub oma nüansirohkusega kvantiteeriva värsikunsti loomi-seks võrratult suuremaid eeldusi kui Enniuse-aegne talumehelik ladina keel? Ka kreeka keel pole sugugi heksameetriks otse „loodud“, nagu sageli väidetakse, sest see jumalik luulekeel, mida me nüüd imetleme Homeros’e eepostes, on kauaaegse pinguldatud luuleharrastuse krooniv tippsaavutis, mille võib-olla puudulikud ning kohmakad alged hallis muinasajas jäävad meile igavesti

saladuseks vastavate proovide ning näidete täieliku hääbumise tõttu ⁷⁾).

Eriliseks raskuseks eestikeelse kvantiteeriva värsisüsteemi fikseerimisel on asjaolu, et meil on juba 1. silbis kolm vädet ja järg-, eriti aga lõppsilpides veel terve rida mitmesuguseid vahepealseid nüansse ja ebamääraseid üleminekuastmeid, kuna antiiksed kvantiteerivad värsimõõdud opereerivad ainult kahte liiki silpidega, pikkade ja lühikestega ⁸⁾). On selge, et kõik need vahepealsed astmed poolpikkade vokaalide ja keskpikkade silpide näol tuleb arbitraarselt ära jagada kahe tarvismineva meetrilise pikkuseastme vahel, kusjuures ei saa nõuda kõikide silpide absoluutselt kindlat liigitust pikkade või lühikeste kilda. Lohutuseks olgu öeldud, et ka antiikkeeltes ei koosne sõnad lihtsalt pikkadest ja lühikestest silpidest, vaid sealgi on 1) loomult lühikesed silbid, 2) loomult pikad silbid, 3) loomult lühikesed, kuid asendi mõjul pikendatud silbid, 4) loomult pikad, kuid asendi mõjul lühendatud silbid; peale selle on konsonantühendi *muta + liquida* ees võimalik loomult lühikest silpi tarvitada soovi kohaselt kas pikana või lühikesena, mis vabadus kehtib kreeka keeles veel laiemas ulatuses ka hääbunud konsonandi digamma (*F*) suhtes. Ja ometi on kõik see rakendatud kergestiõpitavasse süsteemi, mis vähegi harjunud lugejale ei valmista reprodutseerimiseks (skandeerimise näol) mingit raskust. Miks peaks seesama võimatu olema eesti keeles?

⁷⁾ Juba Aristoteles (Poet. 4 p. 1449 a, 24 jj.; Rhet. III 8 p. 1408 b, 32 jj.) väidab, et jambiline rütm on kreeka keelele palju omasem kui daktüiline. Missuguseid raskusi kreeka eepilised poeedid pidid ületama, surudes tõrksat keeleainet daktüli harjumatusse vormi, nähtub eriti selgesti K. Meister'i teoses „Die homerische Kunstsprache“ (1921), lk. 34 jj.; vrd. ka W. Schmid u. O. Stählin, „Geschichte der griechischen Literatur“ I (1929), lk. 45 ja 75 j.

⁸⁾ See on nii küll ainult elementaarse kooliteooria põhjal; täpne teaduslik meetrika eristab näiteks koomilises jambis ainuüksi lühikesel meetrumisilbil juba viis isesugust väärtust; vt. P. Maas, „Griechische Metrik“, lk. 14, A. Gercke ja E. Norden'i koguteoses „Einleitung in die Altertumswissenschaft“ I³ (1927), nr. 7. Heksameetri kohta see igatahes ei käi, nii et siin kehtib ülalöeldu täielikult.

Kvantiteeriva süsteemi väljatöötamisel võiks lähtuda neljast printsiibist. Esimest võime nimetada mooraliseks printsiibiks. Mooraks (lad. *mōra*) on nimetatud meetriliselt lühikese silbi hääldamiseks kuluvat ajaühikut; pika silbi hääldamiseks kuluks kaks sellist moorat. Selle printsiibi põhjal peaksid kõik sama meetrumi vārsijalad täidetud olema niisuguste silpidega, et need skandeeritult kulutaksid kokku alati täpselt sama arvu ajaühikuid (heksameetri vārsijalad näiteks 4 moorat). See moorateooria, nagu teda on aegade jooksul õpetatud meetrika käsiraamatuis, missugusena ta on leidnud tee ka eestikeelseisse sellekohaseisse käsitusisse⁹⁾, on nüüd rootsi teadlaste E. Rosengren'i, B. Collinder'i jt. sellekohaste uurimuste põhjal kohalt ära nihutatud¹⁰⁾. Kunagi pole antiikses vārsipraktikas pikkade või lühikeste meetrumisilpidena figureerinud ainult sama-ajaühikulised sõnasilbid ja isegi moora mõiste senisel kujul on olnud vāär; tegelikult koosnevad heksameetri vārsijalad tavaliselt 6—8 (harva 5 või 9) moorast. Nii pole ka eestikeelses kvantiteerivas vārsisüsteemis mingit mõtet aluseks võtta seda vildakat mooraprintsiipi, mida seirates peaksime täitma oma vārsijalad enamuses nii monotoonselt ühetaoliste silbi-kombinatsioonidega, nagu see antiikses poeesias pole kunagi esinenud.

Teist võimalikku kvantiteerimisprintsiipi võime nimetada süllaabiliseks¹¹⁾. Ta seisneb selles, et iga silbitüüp fikseeritakse juba ette kas pika või lühikese meetrumisilbina ja sellekohaselt teda siis alati ka tarvitatakse. Antiikne vārsipraktika ei kvantiteerinud süllaabiliselt, sest ainult väikest murdosa silpidest, nimelt loomult pikki kinnisi silpe, tarvitati alati pikkade meetrumisilpidena, kuna kõikide teiste silbitüüpide mõõtmisel mängis otsustavat osa positsioon. Ka eesti keeles see süllaabiline vārsistamis-

⁹⁾ Vt. näit.: E. Nurm, „Ladina keele grammatika“, 2. tr. (1936), lk. 127; A. Miks, „Heksameeter ja elegiline distihhon eesti teoorias ja vārsis“ ajakirjas „Eesti Kirjandus“ XXXI (1937), lk. 110.

¹⁰⁾ Vt. „Neuphilologische Mitteilungen“ XXXVIII (1937), lk. 98 ja 106 j.

¹¹⁾ Nagu järgnevast nähtub, ei või seda süllaabilist kvantiteerimisprintsiipi ära segada lk. 3 nimetatud süllaabilise vārsisüsteemiga.

printsiiptäies ulatuses läbiviidult ei kõlba, sest meie silbiväldete rohkus ja mitmepalgelisus laseb igasugusel järsul ning absoluutsel piiritõmbamisel pikkade ja lühikeste silpide vahel paista lubatamatult omavolilisena.

Kolmas printsiipt on positsiooniline. Silpide meetrilise pikkuse määrajaks on nende asend — positsioon; neid mõõdetakse pikkadena või lühikestena, sedamööda kas järgnev silp algab konsonandiga (resp. konsonantidega) või vokaaliga. Antiikses värsitehnikas on enamiku silpide kohta kehtiv just see positsiooniline printsiipt. Eesti luulepraktikasse ta ei kõlba, sest eesti keeles on positsioonil silbi naturaalpikkuse varieerimises üsna vähe kaasa rääkida (vt. alamal, p. II A 2).

Neljas võimalik kvantiteerimisprintsiipt on proportsiooniline. Silbid pole meetriliselt pikad või lühikesed mitte absoluutselt, vaid ainult relatiivselt, s. t. olenedes sellest, kui pikkade või lühikeste silpide naabruses nad asetsevad. Teatud silp, mis lühikeste silpide kõrval või vahel mõõtus pikana, võib teinekord mõõtuda lühikesena, kui tema naabreiks on teised temast pikemad silbid. Siin võib esineda, nii paradoksaalsena kui see ka tundub, juhtumeid, kus III-välteline sõnasilp mõõhtub lühikesena ja I-välteline pika meetrumisilbina. Ei saa siin seepärast rääkida ka üksikuist silbitüüpidest, vaid ainult sõnatüüpidest, sest ainult sõnaseoses avaldub silbipikkuste proportsioon. See on printsiipt, millele suurelt osalt rajanebki käesolev süsteem, muidugi mitte puhtal kujul, sest see viiks olukorrani, kus niimoodi värsistatud ridu keegi skandeerida ei oskaks, kui kõik oleks ainult relatiivne. Ei, rõhuv enamik III-vältelisi silpe jääb ikkagi pikaltmõõdetavaiks, samuti kui suurem osa I-vältelisi lühikesteks; ainult keskpikkade silpide kohta on proportsionaalsust rakendatud veidi tõhusamalt, arvestades muidugi igal juhul üldist otstarbekohasust. Nii on käesolev värsistamissüsteem üles ehitatud teisele ja neljandale kvantiteerimisprintsiiobile, mistõttu teda võiks täpsemalt nimetada süllaabilis-proportsiooniliseks kvantiteerivaks värsisüsteemiks.

Käesolevas kirjutises vaatleme selle süsteemi rakendatavust heksameetri ja temaga hõimulise pentameetri raamides. Viimast puudutame ainult neil juhtudel, kui mingi kombinatsioon sobib ainult temale. Muidu on kõik, mis öeldud heksameetrist, *eo ipso* maksev ka pentameetri kohta.

Ei hakka siin peatuma heksameetri ja pentameetri struktuuri üksikasjalise kirjelduse juures, mis tohiks olla kõigile isegi küllalt tuntud¹²⁾, vaid asume kohe asja juurde, vaadeldes eesti keele sõnatüüpide rakendatavust kvantiteeriva heksameetri süsteemis.

I. Ühesilbilised sõnad (*maa, saan, kui, loeb, linn, mets* jne.) on kõik III-värtelised, sobides seega pikka e silpide kohale ja nimelt:

- 1) daktüütilise värsijala arsisesse, näit.: *lo e' b sēdā*;
- 2) spondeilise " " " : *si i' n loen*;
- 3) " " teesisesse, " : *si i' n lo en*.

Kvantiteeriva heksameetri koostamisel esineb aga kõigis keeltes paratamatu vajadus ühesilbiliste lühivärteliste sõnakeste järele, mis oleksid otsekui sidematerjaliks teiste, värsijalgu mittetäitvate sõnade vahel. Selliseid täitesõnu on kreeka heksameetris eriti rohkesti (*δέ, τέ, τί, νύ, κέ, γέ, μέ, σέ, ῥά, τά, τό, ὄ, ᾧ* ja palju teisi) ja ka ladina keeles pole neist puudu (*et, sed, ut, quod, ad, quis, quid, in* jmt., ainult vokaalalguliste sõnade ees!). On selge, et ka eesti heksameeter ei saa hästi läbi ilma nendeta. Nüüd on aga üldtuntud foneetiline tõsiasi see, et lauserõhutus asendis võib ühesilbiline sõna olla lühivärteline¹³⁾, näit.: *kūhu s ā lähed?* Tuleb ainult kindlaks teha, missuguseid ühesilbilisi sõnu lubada tarvitada värsi vajaduste kohaselt mõnikord lühivärtelistena ja missuguseid mitte. Igatahes kõigile neile seda vabadust laiendada ei saa, sest mõned neist, eriti nimi- ja omadussõnad, pole hästi mõeldavadki lauserõhutus asendis, pealegi on paljude ühe-

¹²⁾ Eesti lugejaile näiteks Miks'i mainitud artikli kaudu, lk. 110—112.

¹³⁾ E. Muuk, „Eesti keeleõpetus“ 1 (1927), § 20, m. 1; J. Aavik, „Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika“ (1936), lk. 236, m. 3 ja § 839.

silbiliste sõnade ülipikavältelisuus tingitud niivõrd tugevaastmelisest komponentidest (näit.: *paat, kirst, kaust*), et säärase sõnade tarvitamine lühikese silbina oleks juba kvantiteeriva printsiibi ilmne rikkumine. Siin on ortograafia ise meile tulusaks teejuhiks. Nimelt võiks lubada meetriliselt lühikestena tarvitada ainult järgmisi ühesilbilisi sõnu:

a) kõiki ühekordselt kirjutatava lihtvokaaliga lõppevaid sõnu (*ja, ta, ka, ma, sa, te, me, ju*); näit.: *siiski tä tahtis*.

b) kõiki lühivokaalilisi ühekordse lõppkonsonandiga kirjutatavaid sõnu (*mul, tal, kel, mil, kus, kes, mis, las, et, on, oh* jt.); näit.: *nüüd sul on õigus || tea'n, et tä kuu'lab*.

Teiste sõnadega, lühivältelistena tarvitame luules eeskätt kõiki ühesilbilisi partikleid ja rõhutuid asesõnavorme, kui nad esinevad lauserõhutus kohas. Samu sõnu tarvitame aga pikavältelistena, kui neile langeb lauserõhk (kuivõrd see üldse on võimalik), näit.: *ke's tahab tu'lla?* || *o'n ägä ra'ske!* ja ka muil juhtudel, kui see osutub tarvilikuks.

II. Kahesilbilised sõnad.

A. Sõnad, mille 1. silp on lühike. Nad jagunevad nelja rühma.

1. rühm: sõnad mille lõppsilp on rõhutu ning lah-tine; näit.: *kana, ema*.

Selle rühma sõnade 2. silbi vokaal on esimesest foneetiliselt umbes $1\frac{1}{2}$ korda pikem¹⁴⁾, seega poolpikk¹⁵⁾, mistõttu tekib loo-

¹⁴⁾ Üksiseisvais sõnus ja lause absoluutses lõpus on 1. ja 2. silbi vokaali pikkuse suhe koguni 1:2 (L. Unt, „Teise silbi vokaali relatiivsest kvantiteedist kahesilbilistes sõnades, mille esimene silp on lühivokaalne“ [seminaritöö 1930, käsikiri Eesti Keele Arhiivis], lk. 2).

¹⁵⁾ Unt, m. t., lk. 17 j., 2 a; A. Saaberk, „Tegeliku eesti foneetika alged“ (1920), lk. 36; O. Loorits, „Eesti keele kooligrammatika“ I (1925), § 18, a. 3; Aavik, m. t., § 837, 10 c. 3.

mulikult arvamus, nagu peaks neid sõnu mõõdetama jambiliselt. Sel juhul peaks heksameetris nende lühike 1. silp moodustama daktüli teesise 2. silbi, kuna sõna 2. silp kujuneks siis järgmise värsijala arsiseks. Nüüd on aga selge, et rõhutu poolpikavokaalline lahtine lõppsilp on heksameetri arsiseks liiga nõrk, eriti kui temaga kõrvutuvad, nagu see tegelikult enamasti ikka juhtub, ülipikavärtelised pearõhulised arsissilbid, näit.: *i'kkā ē m ā' teil ha'i'ge*. Seepärast, austades proportsionaalsuseprintsipi (lk. 9), peame leidma mingi teise võimaluse nende sõnade paigutamiseks heksameetrisse. Teame nimelt, et tegelikus keeleõpetuses arvatakse poolpikad vokaalid esimesse vältesse¹⁶⁾ ja nendega lõppevaid (lahtisi) silpe käsitatakse lühikestena¹⁷⁾. Järelikult võime käesoleva rühma sõnu mõõta pürrihhiliselt (~~), kusjuures nad heksameetris sobivad sellistena ainult daktülite teesise täitena; näit.: *si's āga vād'tame* || *ko'rd ē m ā lau'lis*.

2. rühm: sõnad, mille rõhutu lõppsilp on suletud lühikese konsonandiga; näit.: *kanad, valab, tulev, emal, majas, kõvem, ümin, pagar*.

Selle rühma sõnade lõppsilbi vokaal on esimesest samuti umbes $1\frac{1}{2}$ korda pikem¹⁸⁾, järelikult poolpikk¹⁹⁾. Lisaks sellele loevad grammatikud seda lõppsilpi tema kinnisuse tõttu pikaks²⁰⁾ (käesoleval korral muidugi keskpikaks), nii et siingi näib olevat tarvilik jambiline mõõtmine. Kuid on selge, et ka rõhutu keskpikk silp pole veel küllalt tugev aste heksameetri arsise moodustamiseks, pealegi et see lõppsilp on, nagu grammatikud mõönavad, pikk ainult üksiseisvais sõnus²¹⁾. Arvestades viimatimainitud asjaolu, samuti ka seika, et heksameetri kahele silbi

¹⁶⁾ Loo rits, m. t., § 18.

¹⁷⁾ Saab erk, m. t., lk. 36*.

¹⁸⁾ Unt, m. t., lk. 11.

¹⁹⁾ Unt, m. t., lk. 17 j., 2 a; Saab erk, m. t., lk. 36; Aavik, m. k.

²⁰⁾ Saab erk, m. t., lk. 36*; O. Loo rits, „Eesti keele grammatika“ (1923), § 21; Muuk, m. t., lk. 15.

²¹⁾ Vt. Muuk, m. k.

pikkuseastmele vastab eesti keeles vähemalt kolm silbiväldet, kusjuures II-väldelised silbid kui keskpikad tuleb arbitraarselt ära ja gada nende kahe pikkuseastme vahel (vrd. lk. 7), võime ka käesoleva rühma sõnu mõõta pürrihhiliselt ja käidelda sarnaselt eelmise rühma sõnadega; näit.: *si'i's nē m ā d a'lgasid* || *sea'l tū lē d vi'lkusid* || *voo'd mē r ē s hoo'vasid*.

Teatavasti antiikses prosoodikas etendab tähtsat osa reegel, mille järgi kinnine lühivokaaliline lõppsilp muutub meetriliselt pikaks, kui järgnev sõna algab konsonandiga (nn. *syllaba positione longa*), näit.: *i'n nōvā fērt...*, kuid ... *inquī'rīt i'n a'nnos*. Tekib küsimus, kuidas mõjustab eesti keeles järgneva sõna alghäälik eelmise sõna lõppsilbi kvantiteeti. Siin tuleb arvesse üks eesti keele foneetiline omapära, mis seisneb selles, et lõppkonsonandid, vähesed erandid välja arvatud, gemineeruvad hääldamisel järgneva vokaalalgulise sõna ees. See geminatsioon tasakaalustab konsonantide paisu, mis tekib sõnade vahelkohal, kui eelmine sõna lõpeb ja järgmine algab konsonandiga, nii et too antiikse prosoodika eristus loomult ja asendilt pikkade silpide vahel ei leia rakendust eesti luules, vaid meie mõõdame kinnisi lõppsilpe sõltumata sellest, missugune sõna neile järgneb. Ei muuda asja ka, kui järgmine sõna algab nn. kõvenenud klusiiliga *p, t, k*, sest sõnaalguline konsonant on ikka lühike (*koju-tulek* hääldub peaaegu nagu *goju-dulek*²²). Sama kehtib ka konsonantühendiga algavate sõnade kohta; järelikult: *si'i's tū l i' n klaa'smē r ē ā ā'rde*.

3. rühm: sõnad, mille rõhutu lõppsilp on suletud nn. kõvenenud klusiiliga või konsonantühendiga; näit.: *kanep, vasest, tuleks*²³). Neid sõnu mõõdame rahuga jambiliselt 1. rühmas kirjeldatud viisil; näit.: *vā'rsti k ā n ē p lōōb o'i'tsele* || *si'i's tē v ā l i' k ō l i' soo'dus* || *pea'gi mē r ē st tū l i' hū l'geid*. Niisugusel korral satub värsirõhk konflikti loomuliku sõnarõhuga, mis ei tarvitse aga kedagi häirida, kui skandeerides markeerime

²²) Muuk, m. t., § 14, märk.; Aavik, m. t., § 839.

²³) Ka „aavikismid“ *elat, evit* jts.

sõnarõhu muusikalise, värsirõhu aga dünaamilise või meetrilise aktsendiga²⁴).

4. rühm: sõnad, mille rõhk asetseb ülipikavätelisel lõppsilbil (võõrsõnad); näit.: *idee, poeet, bivakk, bilanss*. Ka need mõõtuvad jambiliselt nagu eelmise rühma sõnad; näit.: *küll te idee' oli õi'lis || nüü'd sa, poeet, mine si'нна*.

B. Sõnad, mille 1. silp on ülipikk. Nad jagunevad samuti nelja rühma.

1. rühm: sõnad, mille lõppsilp on lahtine; näit.: *lööma, hauda, vaate, võitle, kotti, mingi, vilksa*. Selle rühma sõnade 2. silbi vokaal on foneetiliselt ülilühike²⁵), järelikult tuleb neid mõõta trohheiliselt, kusjuures heksameetris sõna 1. silp asetuks daktüülilise värsijala arsisesse, kuna 2. silp langeks ühte sama värsijala teesise 1. silbiga; näit.: *si'isk'i tä tahtis || mingi idee' temäs tar'kas || võit'le üdu'st läbi tu'ngides*.

2. rühm: sõnad, millel lühivokaaliline lõppsilp on suletud lühikese konsonandiga; näit.: *vaated, võitleb, kukkuv, mingil, vilksas, kaugem, rattur*.

Siingi on 2. silbi vokaal ülilühike, ometi loevad grammatikud seda silpi tema kinnisuse tõttu keskpikaks, kuid jällegi ainult üksiseisvais sõnus. Kui me A 2. rühmas mõõtsime isegi poolpikavokaalilist lühikese konsonandiga suletud lõppsilpi värsiseoses meetriliselt lühikesena, siis seda enam oleme kohustatud seda tegema siin ülilühivokaalilise lõppsilbi puhul, nii et ka käesoleva rühma sõnu võime mõõta eelmise rühma eeskujul trohheiliselt; näit.: *võit'is ja hoi'skas || võit'leb idee' eest || luu'sis era'k mere ka'ldal*. Spondeiline mõõtmine oleks siin sobimatu pealegi ka selle poolest, et 1. silp ületab neis sõnus pikkuselt mitmekordselt 2. silbi.

²⁴) Muusikamehed püüavadki tõendada, et eesti keelele pole omane niivõrd dünaamiline, nagu tavaliselt väidetakse, kui just muusikaline aktsent (vt. näit.: A. Vedro, „Uus vaade eesti keele sõnarõhule“ ajalehes „Uus Eesti“ III [1937], nr. 36 [490], lk. 5).

²⁵) Aavik, m. t., § 837, 10 e.

3. rühm: sõnad, millel lühivokaaliline lõppsilp on suletud kõvenenud klusiiliga või konsonantühendiga; näit.: *mingit, ämblik, uhkeks, needmist, õigelt*. Need sõnad mõõtuvad spondeiliselt²⁶), kusjuures heksameetris on võimalikud järgmised kaks kombinatsiooni:

a) sõna täidab parajasti ühe spondeilise värsijala (˘ -); näit.: *õige't rõõ'mu me tu'ndsime || ü'lla'st a'a'te'st ae'tuna*;

b) sõna 1. silp täidab spondeilise värsijala teesise, kuna 2. silp hõivab järgmise daktüülilise või spondeilise värsijala arsise (-|˘); näit.: *siis' õige't elurõõ'mu ta tu'ndis || nüüd ü'lla'st aate'st õled ae'tud*.

Esimese kombinatsiooni puhul ühtib värsirõhk loomuliku sõnarõhuga, teisel juhul aga mitte. See-eest võimaldab aga 2. kombinatsioon häid tsesuure, mis 1. kombinatsiooni puhul jäävad olematuks. Tõlkides või jäljendades ladina heksameetreid on esimeses värsipooles soovitav rakendada teist kombinatsiooni, kuna teises värsipooles, kus ka ladina keeles värsirõhud ühtivad sõnarõhuga, tuleb arvesse ainult esimene spondeiline kombinatsioon (vt. lk. 3 j.).

4. rühm: sõnad, mille lõppsilp sisaldab diftongi; näit.: *vaateid, hõiskeil, aardeist*. Neid sõnu käitleme sarnaselt eelmise rühma sõnadega spondeiliselt mõlemas kombinatsioonis; näit.:

a) *a'a'rdeis a'hnu'se ko'lle || nüüd siinü vaateist rõõmsaks saa'n*;

b) *ei' aardeis õle rõõmu || ne'ist vaateist sain rõõmsaks*.

C. Sõnad, mille 1. silp on keskpikk. Need on eesti heksameetri valulapsed, sest siin tekib raskusi mitte ainult 2. silbi, vaid mõningail juhtudel isegi 1. silbi meetrilisel fikseerimisel. Jagame nad kõigepealt kahte pearühma:

I pearühm: sõnad, mille 1. silp sisaldab pika vokaali või diftongi;

²⁶) Silpide vältuse suhe sellekohaste mõõtmiste põhjal on keskmiselt 14:11,2.

II pearühm; sõnad, mille 1. silp sisaldab lühikese vokaali.

Kumbki pearühm jaguneb nelja alarühma, selle järgi kas lõppsilp on 1) rõhutu ning lahtine, 2) rõhutu ning suletud lühikese konsonandiga, 3) rõhutu ning suletud kõvenenud klusiiliga või konsonantühendiga, 4) pearõhuline (võõrsõnad). Võtame nad korrast vaatluse alla.

1. alarühm: I pearühma 1. moodus; näit.: *aare, kava, lööte, meeste, teiste*.

a. Nende sõnade foneetilises transkriptsioonis märgitakse 1. silbi vokaal pikana, 2. silbi vokaal aga poolpikana²⁷⁾. Arvestades asjaolu, et tegelikus keeleõpetuses arvatakse poolpikad vokaalid I-sse vältesse (vrd. A 1), peaksime käesoleva rühma sõnu mõõtma õieti trohheiliselt ja käitlema heksameetris sarnaselt B 1. rühma sõnadega. Kui aga samas värsis kõrvutada mõlemat liiki sõnad, näit.: *siiski te aade on õige*, siis selgub kohe, et säärane mõõtmine on sobimatu, sest värsijalg *aade on* tundub äärmiselt ebameetrilise ning lohiseva daktülina III-värteliste sõnade *siiski* ja *õige* vahel. Selle nähtuse põhjus selgub kohe, kui tutvuda käesoleva rühma sõnade eksperimentaal-foneetiliste vaatlustega. L. Ilves näiteks jõudis oma sellekohaste katsetega²⁸⁾ tulemusele, et sõnades, millel 2. silp on lahtine, 1. silp nõrgapaindeline, on 2. silbi vokaal võrreldes 1. silbi vokaaliga — pikk. Nii kõigub sõnades, millel 1. s. on lahtine (näit.: *niidi, ruudu*), 1. ja 2. silbi vokaalide pikkuse suhe 1:1 — 1:0,63²⁹⁾, keskmine suhe seega 1:0,82, ja sõnades, millel 1. silp kinnine (näit.: *meeste, viitsi*), on keskmine suhe koguni 1:1³⁰⁾, tähendab mõlema silbi vokaalid on ühepikkused. Seega on käesoleva rühma sõnade mõlemad silbid vältuselt

²⁷⁾ Saaberk, m. t., lk. 36 j.; Aavik, m. t., § 837, 10 b. 2 ja c. 1.

²⁸⁾ „Teise silbi vokaali suhtelisest kvantiteedist kahesilbilistes sõnades, mille esimene silp on pikavokaalne“ (seminaritöö 1932, käsikiri Eesti Keele Arhiivis), lk. 27.

²⁹⁾ M. t., lk. 6.

³⁰⁾ M. t., lk. 8 j.

peaaegu ühepikkused, nagu sellele on juhitud tähelepanu ka enamasti kõigis uuemais grammatikais³¹). Kuigi see kehtib käesoleval juhul üksiseisvate sõnade kohta, kuna lausesesoses teine silp hääldeb pisut lühemalt (sellest siis foneetilise transkriptsiooni märgistus „poolpikk“), siiski on spondeiline mõõtmine siin foneetiliselt palju õigustatum kui trohheiline, seda enam et väike fermaat nende sõnade teisel silbil annab heksameetrile kõlavust aina juurde; näit.: *lau'lā, tae'vānē muu's || sii'ski tē a'dē oi'ge || ku'rbādē nai'stē o'hkeid*. Et me A 1. rühma pürrihhilise mõõtmise puhul arvestasime poolpika vokaaliga lahtist lõppsilpi meetriliselt lühikesena, kuna siin mõõdame samasugust silpi pikana, ei tarvitse kedagi üllatada, kui võtta arvesse, et seal too lõppsilp oleks pikana mõõtuks pidanud eelneva lühikese silbi tõttu paratamatult tõusma arsisesse, milleks ta oli ilmselt liiga nõrk, kuna sinne lõppsilp võib eelneva pika silbi tõttu mugavasti hõivata spondeilise värsijala rõhutu teesise, milleks ta on meetriliselt ja dünaamiliselt täiesti piisav. Siit selgub ka, miks käesoleva rühma sõnade skandeerimisel tuleb arvesse ainult esimene spondeiline kombinatsioon (vt. B 3 a): lõppsilp ei või tõusta arsisesse, milleks ta on liiga nõrk. Tuleb ainult hoiduda mitme säärase sõna kõrvutipaiutamisest, mis annaks heksameetrile varsti vildaka trohheilise ilme (vrd. näiteks: *lau'la noo'rte nai'ste lei'nast*). Samuti ei või selle rühma ega üldse II-vältelise algsilbiga sõnu asetada vahetult pärast värsijalgu, mis sisaldavad lühikeselt mõõdetud kinnisi lõppsilpe, nagu need on senini esinenud rühmades II A 2 ja II B 2, et mitte samavältelised või peaaegu samavältelised keskpikad silbid ei mõõtuks kõrvuti või ligistikku asetsedes üks lühikesena, teine pikana. Ei või järelikult skandeerida: *mi'ks sinū va'dē ku'rb?* || *kuu'las me lau'lū vii'si*, küll aga on võimalik: *mi'ks sinū va'dē kurb?* | *kuu'lā me lau'lū vii'si*. Erandi võiks teha ainult gemineerumisvõimetute lõppkonsonantide *b* ja *d* puhul järg-

³¹) Aavik, m. t., § 583; E. Muuk ja K. Mihkla, „Eesti keskkooli-grammatika ühes harjutustikuga“ II² (1936), lk. 64; A. Kask, A. Vaigla, J. V. Veski, „Eesti keeleõpetus ja harjutustik“. Häälikuõpetus (1934), lk. 76.

neva vokaalalgulise sõna ees; näiteks võib skandeerida: *nüü'd tule-b ei'nē || ku's oli-d ei'lē?*, sest siin jääb tekkiva liesooni mõjul mulje, nagu lõpeks eelnev sõna lahtise silbiga, vrd. näit.: *ku's oli te'ilē (=Deile) mee'ldivām o'lla?* Seevastu ei või aga heas kvantiteerivas värsis skandeerida näiteks: *mī'ks tuli-d me'ilē?*

b. Mõningaid selle rühma ase- ja määrsõnu, mille 1. silp sisaldab diftongi ja 2. s. koosneb ainult vokaalist, (näit.: *meie, teie, kaua*) võiks heksameetris tarvitada ka pürrihhiliselt daktililise värsijala teesise täitena, kui vahetult eelnev ja järgnev arsis on mõlemad moodustatud ülipikavältelisest silbist; näit.: *siis meie suu' täis nae'ru || nii' kauā ae'ga*. Seda vabadust, mis on mõõnatav peamiselt lauserõhutute sõnade kohta, ei ole võimalik laiendada kõigile selle rühma sõnadele, nagu selgub kohe, kui võrrelda äsjaesitatud näidetega järgmisi ebameetrilisi sobitisi: *see' aade oi'ge || nee'd naiste o'hked*. Pikk lihtvokaal ja silpidevahelised konsonandid, eriti kui neid on veel mitu, ei võimalda nende sõnade pürrihhilist käitlemist. Järgmine värsijalg peab tingimata sisaldama III-vältelise sõna sellepärast, et vastasel korral sama-astmelised II välte sõnad mõõtuksid kõrvuti asetsedes üks pürrihhiliselt, teine spondeiliselt, mis teeks värsi kindlusetuks ning ebaühtlaseks (näit.: *nii' kauā lau'lā || nee'd meie lau'lud*; vrd. seevastu laidetamatuid skansioone: *nii' kauā lau'lsimē || nei'd meie lau'le*). Niisuguse pürrihhilise mõõtmise korral ei ole muidugi mingit takistust selle rühma, samuti kui ka kõigi teiste II-vältelise algsilbiga sõnade vahetuks asetamiseks pärast värsijalgu, mis sisaldavad lühikeselt mõõdetud kinnisi lõppsilpe, näit.: *nüü'd temāl | rōō'm meie püü'deist || kō'ndis pō|ee't kauā ae'ga*, sest siin ei teki sama-astmeliste ligistikku asetsevate silpide mõõtmises säärast vastuolu kui sama rühma sõnade spondeilise mõõtmise korral.

2. alarühm: I pearühma 2. moodus; näit.: *seened, laulus, laastul, paistab*.

Eksperimentaal-foneetiliste uurimiste põhjal on nende sõnade 2. silbi vokaal poolpikk³²⁾, nagu seda märgitakse ka

³²⁾ Ilves, m. t., lk. 10 jj., eriti lk. 27.

foneetilises transkriptsioonis³³), 2. silpi ennast aga peetakse tema kinnisuse tõttu keskpikaks. I-vätelistel sõnadel käitlesime poolpikavokaalilist lühikese konsonandiga suletud rõhuta keskpikka lõppsilpi meetriliselt lühikesena (vt. A 2) sellel põhjusel, et too lõppsilp pikana mõõdetuna oleks pidanud tõusma arsisesse, milleks ta osutus aga liiga nõrgaks; käesolevas rühmas puudub see põhjus, mis pärast võime selle rühma sõnu, säilitades lõppsilbi pikkuse, mõõta eelmise rühma eeskujul spondeiliselt (muidugi 1. kombinatsioonis, lõppsilbi piisamatuse tõttu arsiseks); näit.: *kuu'sed ka'sväsīd ōu'es || lau'lan hu'rmāvā lau'lu*. Et samavätelised lõppsilbid mõõtuvad ühes rühmas lühikestena, teises aga pikkadena, on keskpikkade silpide puhul mõõdapäästamatu nähtus, mille realiseerimiseks me reserveerisime endile ka vabaduse (vt. lk. 7 ja 9). — Käesolevas rühmas tuleb hoiduda samade väärasendite eest, mis osutusid heksameetris sobimatuiks ka eelmise rühma sõnadele spondeilise mõõtmise korral (vt. lk. 17j.).

Pürrihiline mõõtmine ei tule selles rühmas arvesse esiteks sellepärast, et 2. silbi kinnisus pikendab neid sõnu juba omakorda ja teiseks selles rühmas nähtavasti puuduvad lauserõhuta partiklid ja asesõnad.

3. alarühm: I pearühma 3. moodus; näit.: *raamat, einet, paistet, liistak, sooneks, luisend*. Neid sõnu võime rahuga mõõta spondeiliselt mõlemas kombinatsioonis, kusjuures pole tarvis karta, et nende vahetu kordumine annaks värsile trohheilise ilme; näit.:

- a) *suu'rest saa'gist jū'i'd sinā i'lma || raa'mat ta'rkusē tōi'*;
- b) *nūū'i'd suu're'st saagi'st ōlēd i'lma*.

4. alarühm: I pearühma 4. moodus; näit.: *augiit, nauarh, faiaak*. Need sõnad mõõtuvad spondeiliselt teises kombinatsioonis; näit.: *sii's faiaa'k ōlī rōō'mus*.

5. alarühm: II pearühma 1. moodus; näit.: *kate, astu, anna, tondi, kirstu* (II v.).

³³) Saaberk, m. t., lk. 36; Aavik, m. t., § 837, 10 c. 1.

a. Nende sõnade 2. silbi vokaal on esimesest lausesesoses esinevate sõnade puhul foneetiliselt küll umbes $1\frac{1}{4}$ korda, üksiseisvais sõnus ja lause absoluutses lõpus isegi ligi 2 korda pikem³⁴⁾, seega poolpikk³⁵⁾, kuid selle tema pikemuse kompenseerib liiaga 1. silpi sulgev II välte moodustaja konsonant (resp. konsonantühend), nii et mõlemaid silpe võime pidada ikkagi peaaegu ühepikkusteks³⁶⁾ ja mõõta heksameetris spondeustena esimeses kombinatsioonis sarnaselt C1a rühmaga; ainult tuleb hoiduda nende, samuti kui C1. ja 2. rühma sõnade kõrvutipaigutamisest samas värsis trohheilise mulje vältimise huvides; näit.: *a'stū si'nnā jā a'n nā ruu'mi*, mitte aga: *a'stu ai'da u'kse juu'rde*. Samuti tuleb hoiduda nende paigutamisest vahetult A2 ja B2 sõnu sisaldavate värsijalgade järele (mitte: *ka's tūlēd le'ti juu'rde?* || *va a'tā s mē ka's si poo'le*).

b. Sõnu, milles üleminek 1. silbilt teisele on vahendatud lihtkonsonandiga, võib C1b eeskujul tarvitada ka pürrihhiselt daktüülilise värsijala teesise täiteks, kui vahetult eelnev ja järgnev arsis on mõlemad moodustatud III-vältelisest silbist; näit.: *si'is vōtā kūt'te* || *ei' sū idee' kā n n ā vi'lja*. Selle vabaduse laiendamist kõigile käesoleva rühma sõnadele takistab asjaolu, et konsonantühendeid sisaldavad sõnad ei võimalda hästi niisugust pürrihhiselt mõõtmist (vrd. näit.: *lā'ks ūkse poo'le* || *nū'ūd kīrstū juu'rde*). Ainult nende konsonantühendite puhul, mille hääliku-line koostis on äärmiselt nõrgaastmeline (*dj*, *dv*, *br* jne.), võiks vastavaid sõnu mõõta pürrihhiselt, näit.: *too' pād jā pūū'r sealt si'ia* || *vee'l sōbrā hūū'lt vōin kuu'lda*, teistest ka veel asesõnu ja partikleid, näit.: *vi' nē n dē juu'rde* || *jā'i'n i'l mā maa'ta*, sest nende rõhutu asend teesises tundub vähem ebakohasena kui teistel sõnadel.

³⁴⁾ Unt, m. t., lk. 7 j.

³⁵⁾ *ibid.*, lk. 17 j., 2 b; Saaberk, m. t., lk. 36.

³⁶⁾ Aavik, m. t., §§ 583 ja 587; Muuk, m. t., § 20, m. 2; Muuk-Mihkla, m. t., lk. 64; Kask-Vaigla-Veski, m. t., lk. 76.

6. alarühm: II pearühma 2. moodus; näit.: *katad, lastel, annan, kirstus*.

a. Teise silbi vokaal on esimesest alati ainult $1\frac{1}{4}$ korda pikem³⁷⁾, silpe sulgevad konsonandid on enam-vähem samatugevused (*katad* on õigupoolest *kad-dad*³⁸⁾, vrd. *an-nan*!), nii et mõlemad silbid on umbes ühepikkused³⁹⁾ ja need sõnad võivad mõõтуда 2. alarühma eeskujul spondeiliselt esimeses kombinatsioonis (ainult hoiduda C1a lõpul mainitud väärasen-deist!); näit.: *ku'tsub vaa'tamä la'psed*; halvem oleks: *ku'tsub la'psed vaa'tamä* (samatüübilised kõrvutatud!).

b. Siingi võime sõnu, milles üleminek 1. silbilt teisele on vahendatud lihtkonsonandiga või üpris nõrgakoostelise konsonantühendiga, mõõта pürrihhiliselt, kui vahetult eelnevas ja järgnevas arsis on ülipikad silbid; näit.: *jää' kätäb jä'rvi || ko'rd sü idee' kää'näb vil'ja || puu'lädvä d õõ'tsüsid*; halb oleks: *jää' kätäb jä'rved*, sest siin mõõtuvad kaks sama-astmelist kõrvutiasetsevat sõna üks pürrihhiliselt, teine spondeiliselt.

7. alarühm: II pearühma 3. moodus: näit.: *katet, kaksik, künnap, patust, kirstuks*. Nende sõnade 1. silp on suletud lühikese konsonandiga või lühikese geminaadiga (*kattet*)⁴⁰⁾, kuna 2. silp on suletud poolpika konsonandiga või konsonantühendiga. Et mõlema silbi vokaalid on umbes ühepikkused, siis näib, nagu peaks neid sõnu mõõtma jambiliselt A3. rühma eeskujul. See aga on C6b põhjal võimalik ainult nende sõnade puhul, milles üleminek 1. silbilt teisele on vahendatud lihtkonsonandiga, näit.: *hü'ppä läk'a'st kohe' a'lla*. Ühtluse mõttes on seepärast parem mõõта kõiki selle rühma sõnu 3. alarühma eeskujul spondeiliselt mõlemas kombinatsioonis, millest teine on, arvestades lõppsilbi pikemust, meetriliselt ja tsesuuriliselt eelistatav; näit.:

37) Unt, m. t., lk. 9.

38) Muuk-Mihkla, m. t., § 106.

39) *ibid.*, lk. 64; Kask-Vaigla-Veski, m. t., lk. 76.

40) Aavik, m. t., § 837, 11 c. 1.

a) *k'irjust k'irstust võtsime riideid || hüppame l'akast a'lla;*

b) *siit kirju'st kirstu'st võta riided || nüüd l'aka'st mine a'lla.*

8. alarühm: II pearühma 4. moodus; näit.: *halvaa, etapp, esteet, eskort.*

a. Neid sõnu mõõdame 4. alarühma eeskujul spondeiliselt teises kombinatsioonis; näit.: *si's esk'ort as's tee'le || neid hopli'it ei ka'rtnud.*

b. Sõnu, millel üleminek 1. silbilt teisele on vahendatud lihtkonsonandiga, võime soovi korral mõõta ka jambiliselt, näit.: *o'n aga ra'ske etüüd!* Säärane jambiline mõõtmine sobib nimelt nendele võõrsõnadele märksa paremini kui eelmise alarühma samatüübilistele sõnadele.

Nagu näha, ei võimalda sõnad, mille 1. silp on II-välteline, kvantiteeriva heksameetri seisukohalt kaugeltki nii järjekindlat ning sirgjoonelist süstematiseerimist kui I- ja III-vältelised sõnad, vaid siin tuleb sõnade painutamisel süsteemi raamidesse tarvitada teataval määral meelevaldsust ja jätta mõni üksikasi (näiteks samatüübiliste sõnade spondeiline või pürrihhiline mõõtmine) koguni tegeliku värsisepa igakordse näengu hoolde. Selle tagajärjel jääb II-vältelistel sõnadel kvantiteerivas heksameetris omaseks ikka mingi hiiliv, kõrvalepiiluv karakter, mispärast on soovitatav neid tarvitada nii harva kui võimalik, asendades nad võimaluse piirides I- ja III-välteliste sünonüümidega. Ideaalne eesti kvantiteeriv heksameeter oleks vahest niisugune, mis sisaldab II-vältelise sõna ainult VI-s (katalektilises) värsijalas.

III. Kolmesilbilised sõnad.

A. Sõnad, mille 1. ja 2. silp on lühikesed.

1. rühm: sõnad, mille lõppsilp on lühivokaaliline ning lahtine; näit.: *kanaga, emale.*

Nendel sõnadel on 1. silbi vokaal foneetiliselt lühike, teine on poolpikk ⁴¹⁾ ja kolmas lühike, kuid tegeliku keeleõpetuse seisukohalt on kõik silbid lühikesed ja sõnad ise mõõtuvad järelikut tribrahhiliselt (˘˘˘) ⁴²⁾. Et aga heksameeter ei võimalda üheski asendis kuskil tribrahhi sissetoomist, siis on kõik selle rühma sõnad eesti keele kvantiteerivast heksameetrist paratamatult välistatud. Ka amfibrahiline mõõtmine (˘--˘, vt. III B 1) siin ei aita, sest rõhutu poolpikavokaaliline lahtine kesksilp on heksameetri arsiseks liiga nõrk (vrd. II A 1). Ainult pentameetri lõpus, mille viimne rõhuline silp on, nagu kõikides värsimõõtudes, *anceps*, s. t. võib olla pikk või lühike, võivad need sõnad tribrahhidena mõõdetult aset leida; näit.: *a'ndsime si's tem'ale' || ru'ttame nüü'd min'em'a'.*

2. rühm: sõnad, millel lühivokaaliline lõppsilp on suletud lühikese konsonandiga; näit.: *kõneleb, tõreled, värises, jumalal, ilusam, laguhev.*

Nende sõnade 1. silbi vokaal on foneetiliselt lühike, ka silp ise lühike, 2. silbi vokaal on poolpikk ⁴³⁾ kuna silp ise on lühike, 3. silbi vokaal on lühike ⁴⁴⁾, silp ise aga kinnisuse tõttu üksiseisvais sõnus keskpikk. Lühikese konsonandiga suletud rõhutuid poolpikavokaalilisi lõppsilpe oleme käidelnud siamaani vajaduse ja sobivuse kohaselt kas meetriliselt lühikeste või pikkade silpidena (vt. II C 2). Käesoleval korral on meil tegemist lühikese konsonandiga suletud kaasrõhulise lühivokaalilise lõppsilbiga, mida siin on otstarbekam käidelda meetriliselt pikana, sest muidu saaksime jällegi tribrahhid, millega pole heksameetris midagi peale hakata. Et me II A 2. rühmas käitlesime poolpikavokaalilist lõppsilpi meetriliselt lühikesena, kuna siin mõõdame lühivokaalilist lõppsilpi pikana, on muidugi inkonsekventsus, mida leevendab aga kaunis tõhusalt asjaolu, et seal oli too poolpika-

⁴¹⁾ Aavik, m. t., § 837, 10 c. 3.

⁴²⁾ Ainelo-Visnapuu, m. t., lk. 127 ja 140, 3.

⁴³⁾ Saaberk, m. t., lk. 39; Aavik, m. k.

⁴⁴⁾ Saaberk, m. k.

vokaaliline lõppsilp rõhutu ja seega liiga nõrk arsiseks, kuna siinne lühivokaaliline lõppsilp on kaasrõhuline ja seega arsiseks pisut sobivam. Õieti on see küll mõõndusetegemine aktsentueerivale värsistamisprintsiiobile kvantiteeriva arvel, kuid see sünnib heast tahtest ruumi anda käesoleva rühma sõnadele kvantiteerivas heksameetris. Kellele see mõõndusetegemine tundub lubatamatu järjekindlusetusena, teeb hästi, kui ta heidab selle rühma sõnad sarnaselt eelmisega heksameetrist hoopis välja, piirdudes nende tarvitamisega ainult pentameetri lõpus⁴⁵).

Nii siis käesoleva rühma sõnu mõõdame, kui tahame neile heksameetris üldse ruumi anda, anapestiliselt (˘˘-), kusjuures kaks esimest silpi täidaksid daktüli teesise, kuna 3. silp läheks järgmise värsijala arsisesse (˘˘|-); näit.: *o'n jumala'd sinu poo'lt?* || *si's värses tema hää'l* || *ke's kõnle'b seal nõnda?* Tuleb ainult hoiduda klusiilide *b*- ja *d*-ga lõppevate sõnade paigutamisest vokaalalguliste sõnade ette, sest klusiilidel *b* ja *d* puudub võime gemineeruda järgneva vokaalalgulise sõna ees, mis omapärasus osastub muidu kõigile teistele lõppkonsonandele eesti keeles. Ent lühike gemineerumatu lõppkonsonant järgneva vokaali ees osutub liiga nõrgaks suluks arsise moodustamise jaoks, seda enam, et tekkiva liesooni mõjul nihkub too lõppklusiil niisugusel puhul järgneva vokaalalgulise sõna ette (vt. II C 1 a, lk. 18), jättes mulje lahtisest lühivokaalilisest lõppsilbist. Järelikult mitte: *ke's kõnle'-b isa moo'di?* Ka *s*-lõpuliste vormide paigutamist vokaalalguliste sõnade ette on soovitav vältida, sest arsisesse tõstetult kõlaks *s* gemineeruva lõppkonsonandina värsirõhulises asendis liiga forsseeritult ning kakofooniliselt; näit.: *si's värses ema hää'l*. Teised lühikesed lõppkonsonandid seevastu annavad vokaalalgulise sõna ees laidetamatult eufoonilise geminatsiooni; näit.: *ka's jumala'l oli nõu' meid päästa?* || *see' ilus a'm oli tei'stest* ||

⁴⁵) Tuleb üldse tähendada, et käesolev süsteem püüab pakkuda maksimumaalseid võimalusi sõnade äramahutamiseks kvantiteerivasse heksameetrisse. Teatud enesekitsendused kahtlasemates punktides võivad süsteemi tegelikul rakendusel asjale ainult kasuks olla.

ka's p õ g e n e'v elūjōw'd veel taa'stub? Nendega lõppevaid vorme võime tarvitada seepärast nii vokaaliga kui ka konsonandiga algavate sõnade ees.

3. rühm: sõnad, mille lõppsilp sisaldab pika vokaali või diftongi või on suletud kõvenenud klusiiliga või konsonantühendiga (ka võõrsõnad pearõhuga viimsel silbil); näit.: *avarii, floloog, favoriit, jumalaid; rumalat, kõveraks, valutaist*. Need mõõtuvad kõik anapestiliselt⁴⁶⁾, leides heksameetris eelmise rühma sõnade sarnase paigutuse; näit.: *ei' jū mā la i'd või lai'ta || ke's rū mā lā't tāhāb u'skūdā? || ke'pp kō vē rā'k s neil mu'rdu's || ka's fī lō sō o'f ō lēd?*

B. Sõnad, mille 1. silp on lühivokaaliline ning lahtine, 2. silp aga lühivokaaliline ning kinnine, kuid rõhutu.

1. rühm: sõnad, mille lõppsilp on lühivokaaliline ning lahtine; näit.: *kōneta, kanepi, nōgeste*. Neid sõnu võime mõõta amfibrahhiliselt, kusjuures heksameetris sõna 1. s. võtaks enda alla daktüli teesise 2. silbi, sõna 2. s. täidaks järgneva daktüli arsise ja sõna 3 s. langeks sama daktüli teesise 1. silbile (v|-v); näit.: *pi'i mā vā lā'ti mē kruu'si || ho'i'dkū kō vā'sti tā ki'nni*. Et aga rõhutu keskpikk silp on arsiseks liiga nõrk (vt. II A 2), siis on soovitatav heksameetris neid sõnu võimalikult vältida.

2. rühm: sõnad, millel lühivokaaliline lõppsilp on suletud lühikese konsonandiga; näit.: *kōnetad, kanepil, nōgestes*. Arvestades asjaolu, et nendes sõnades 2. ja 3. silbi sulg on peagu samatugevune (*kōnetad* on õigupoolest *kōned-dad*)⁴⁷⁾, tuleb neid sõnu mõõta bakheililiselt (v--), kusjuures heksameetris sõna 1. s. võtaks enda alla daktüli teesise 2. silbi, kuna sõna 2. ja 3. silp täidaksid järgneva spondeilise värsijala (v|-v-); näit.: *si'i s tā kō nē'tab nei'd || o'n sū lihā'stes jōu'dū kā kū'llalt?* III A 2

⁴⁶⁾ Ainelu-Visnapuu, m. t., lk. 140, 3.

⁴⁷⁾ Aavik, m. t., § 582 a; Muuk, m. t., § 14 m.; Muuk-Mihkla, m. t., § 106.

all esitatud hoiatus *s*-lõpuliste sõnade tarvitamisest vokaalalguliste sõnade ees ei kuulu siia, sest siin on lõppsilp teesises, seega värsi *rõhutul* kohal, kus forsseeruv geminatsioon ei mõju nii häirivalt. Järelikult võime skandeerida: *o'n su l'ih'a'stes i'kkagi j'õu'du?* Seevastu *b*- ja *d*-lõpuliste vormide kohta on see hoiatus kehtiv ka siin, sest liesooni mõju on teesises niisama tuntav kui arsis; järelikult mitte: *kü'll ta n'ime'ta b e'nnast hea'ks*.

Sellegi rühma sõnu on soovitatav samal põhjusel kui eelmise omi tarvitada heksameetris võimalikult harva.

3. rühm: sõnad, millel lühivokaaliline lõppsilp on suletud kõvenenud klusiiliga või konsonantühendiga (ka võõrsõnad pearõhuga viimsel silbil); näit.: *sõnatut, sõnatust, täringit, südamlük, nõgestest; dramaturg, debütant*.

Nende sõnade 2. silp on suletud lühikese lihtkonsonandiga või lühikese geminaadiga (*sõnatut*)⁴⁸), kuna 3. s. on suletud poolpika konsonandiga⁴⁹) või konsonantühendiga. Neid sõnu on seega sobivaim mõõta anapestiliselt ega tarvitse me II C 7 all esitatud põhjusest lasta end mõjustada mõõtma käesoleva rühma sõnu bakheiliselt, sest siin on 2. silp, mis peab koos esimesega täitma daktüli teesise, *rõhutu*, sobides seega paremini meetriliselt lühikese silbi kohale, kuna seal oli temale vastav 1. silp *rõhuline*, astudes seega suurema õigusega meetriliselt pika silbi asendisse. Pealegi poleks õige, kui niihasti kvantiteedilt kui ka aktsendilt nõrgem silp (käesoleval juhul 2. s.) asetuks arsisse, kuna mõlemiti tugevam (s. o. 3. silp) langeks teesisesse. Järelikult: *si'n tä'ringi't ta'han mä'ngi'da || ei' nõ'geste'st saa r'õi'vaid || la'ps sõ'natu'lt meist mõ'õdus || mi'ks d'ebü'tant ei v'õi'stle?* mitte aga: *mei'st ta' sõ'n'atult mõ'õdus*, mis kõigele muule lisaks pakub ka tsesuuriliselt halvemaid väljavaateid.

4. rühm: sõnad, mille lõppsilp sisaldab pika vokaali või diftongi (ka võõrsõnad pearõhuga viimsel silbil); näit.: *sõnatuid, jalatseil, täringeiks; kanapee, minotaur*. Neid sõnu mõõ-

⁴⁸) Aavik, m. t., § 837, 11 c. 2.

⁴⁹) *ibid.*, § 837, 10 g. 4.

dame heksameetris sarnaselt eelmise rühma sõnadega anapestiliselt; näit.: *nei's jālatsei's lāhen lī'nnā || nei'st tārīngei'st põle hea'd ega ha'lba || suu'r mīnōtaur tēdā jā'lgis*.

B. Sõnad, mille 1. silp on lühivokaaliline ning lahtine, 2. silp sisaldab diftongi ja 3. silp on III-välteline ning pearõhuline (võõrsõnad), nagu *anaeroob*, *soloikism*, ei mahu heksameetrisse, sest kuna diftongi sisaldavat keskpikka silpi ei saa siin käidelda meetriliselt lühikesena, peaks sääraseid sõnu mõõtma bakheeliselt, kusjuures rõhutu keskpikk silp tõuseks arsisesse, kuna sama sõna pearõhuline ülipikk silp langeks teesisesse, mis oleks aga täiesti ebameetriline nähtus.

C. Sõnad, mille 1. silp on lühivokaaliline ning lahtine, 2. silp aga keskpikk ning pearõhuline (võõrsõnad).

1. rühm: sõnad, mille lõppsilp on lahtine; näit.: *poeedi*, *gerondi*, *bivaki*.

Nende sõnade kaks viimast silpi vastavad täiesti IIC1a ja 5a sõnadele, mille ette lisandub käesolevas rühmas lühike silp, nii et selle rühma sõnu võime mõõta analoogiliselt äsjamainituile bakheeliselt; näit.: *tōu'skū pōe'dī kuu'lsus || kuu'lā gēro'ndī hūū'dmist*. Ka siin tuleb vältida kõrvutamist II-välteliste sõnadega ja asetamist vahetult IIB2. rühma sõnade taha; *kuu'ldūs gēro'ndī hūū'e* sisaldaks seega kaks defekti korraga. Erandiks on muidugi liesoonilised juhud, nagu *kuu'ldu-b ēli'dī soo'v* (vrd. IIC1a).

2. rühm: sõnad, mille lõppsilp on suletud; näit.: *poeedid*, *gerondil*, *bivakist*. Vastavalt IIC2—3 ja 6—7 sõnadele tuleb neidki mõõta bakheeliselt; näit.: *sii's tā pōe'diks ha'kkas || vee'lgī bīv'a'kis vae'nla'si*.

D. Sõnad, mille 1. silp on lühivokaaliline ning lahtine, 2. silp aga ülipikk ning pearõhuline (võõrsõnad).

1. rühm: sõnad, mille lõppsilp on lahtine; näit.: *poeete*, *geronti*, *bivakki*. Nende sõnade kaks viimast silpi vastavad IIB1. rühma sõnadele, mille ette lisandub käesolevas rühmas lühike silp, nii et neid sõnu tuleb mõõta amfibrahhiliselt; näit.: *hā'stī pōe'e'tē tā tu'ndis || vae'nla'ne tāa'ndūs bīv'a'kki ja vai'kis*.

2. rühm: sõnad, mille lühivokaaliline lõppsilp on suletud lühikese konsonandiga; näit.: *graveeriv*, *erinnüs*, *di-*

rektor. Vastavalt IIB2. rühma sõnadele tuleb neidki mõõta am-fibrahhiliselt; näit.: *h'irmũs ěr'i'n'nũs tã vae'vãjã || kü'll tã grãvee'rĩs jã lõ'kus*. Tuleb ainult hoiduda nende tarvitamisest vahetult II-vältelise algsilbiga sõna sisaldava värsijala ees (vt. IIC 1a); nii siis mitte: *ẽr'i'n'nũs tã kã'n nũl*.

3. rühm: sõnad, millel lühivokaaliline lõppsilp on suletud kõvenenud klusiiliga või konsonantühendiga; näit.: *poetlik, direktseks, erinnüst*. Vastavalt IIB3. rühma sõnadele mõõtuvad need bakheeliselt; näit.: *kãrtĩs ěr'i'n'nũst h'irmsat || kõ'rge pœe'tlik vai'msus*.

4. rühm: sõnad, mille lõppsilp sisaldab diftongi; näit.: *galantseid, ligustreis, banaalseiks*. Neidki võime vastavalt IIB4. rühma sõnadele mõõta bakheeliselt; näit.: *lau'lis bã-naãl'seid vi'ise || sõõ'stĩs lĩgu'streist kã'ssĩdẽ pad'r*.

E. Sõnad, mille 1. silp on ülipikk, 2. s. aga lühike.

1. rühm: sõnad, mille lõppsilp on lahtine; näit.: *hiilida, vaatega, võitleme, lõppema*. Nende sõnade 2. silbi vokaal on ülilühike⁵⁰⁾, 3. silbi vokaal aga poolpikk⁵¹⁾, kuuludes seega samuti I vältesse. Järelikult võime neid sõnu mõõta daktüliliselt, kusjuures heksameetris iga sõna täidab parajasti ühe daktülilise värsijala (— ∪ ∪); näit.: *võ'i'tlẽmẽ vae'n lã sẽ vã'stu*.

2. rühm: sõnad, millel lühivokaaliline lõppsilp on suletud lühikese konsonandiga; näit.: *hiilides, vaatamas, võitlusel, kukkunud*.

Kaasrõhulist lühivokaalilist kinnist keskpikka lõppsilpi mõõtsime III A 2. rühmas pikana, tehes seda nii-õelda häda sunnil, kuna konsekventsem, nagu nägime, ja kvantiteerivale printsiibile vastavam oleks käidelda seda silpi meetriliselt lühikesena, mispuhul saaksime ka käesoleva rühma sõnade kohta daktülilise mõõtmise, kuna lõppsilbi mõõttudes pikana peaksid need sõnad sarnaselt järgneva rühmaga heksameetrist hoopis välja langema. Järelikult skandeerime näit.: *hiilĩdẽs või'tlũsẽs lãngẽnũd*

⁵⁰⁾ Aavik, m. t., § 837, 10 e.

⁵¹⁾ Saaberk, m. t., lk. 39.

vae'nläse juu'rde. Tuleb ainult silmas pidada hoiatust III D 2 all; nii siis mitte: *hi'ilides ne'n dē juu'rde*, küll aga (tänu liesoonile): *möö'dünü-d ðn nē ae'gu*.

3. rühm: sõnad, mille lõppsilp sisaldab diftongi või on suletud kõvenenud klusiiliga või konsonantühendiga; näit.: *hirmsamaid, hirmsamat, hirmsamaks; kontramark, panslavism*. Need sõnad mõõtuvad kõik amfimakriliselt (—, nn. kreetik) ja peavad kvantiteerivast heksameetrist paratamatult välja jääma, sest kreetik ei mahu heksameetrisse üheski asendis. Iseäralikku pole selles midagi, sest ka kreeka ja rooma luuletajad pidid heksameetris asendama kõik amfimakrilsed sõnad teisttüübilistega, nii ebamugav kui see mõnikord ka ei olnud.

F. Sõnad, mille 1. silp on ülipikk, 2. s. aga keskpikk, kuid lühivokaaliline.

1. rühm: sõnad, mille lõppsilp on lahtine; näit.: *võitlete, võitluste, tundliku*.

Nende sõnade kaks viimast silpi on foneetiliselt enam-vähem ekvivalentsed kahesilbiliste II C 5. rühma sõnadega, millest järel-dub, et mõlemaid silpe tuleb ka siin mõõta ühepikkuselt, s. o. kas spondeiliselt või pürrihhiliselt. Võttes aluseks lõppsilpide spondeilise mõõtmise peaksime, sest et 1. silpi käesoleva rühma sõnades tuleb arvestada ilmsesti meetriliselt pikana, mõõtma neid sõnu trimakriliselt (— —). Kuid see oleks kvantiteeriva printsiibi ilmne rikkumine, sest siis täidaks sõna pearõhuline III-välteline silp värsijalas niisama pika osa kui rõhutu poolpikka vokaali sisaldav I-välteline lõppsilp. Jääb seega üle mõõta II C 5 b eeskujul nende sõnade kaht viimast silpi pürrihhiliselt, mispuhul need sõnad tervikuna mõõtuksid daktüliliselt, täites heksameetris parajasti ühe värsijala; näit.: *võitlētē va'hvāstī ð'gūse ee'st* (vrd.: *võit jātā va'hvāle*). Hoiatus järgmise värsijala täitmise eest II-vältelise sõnaga on siingi kehtiv, kuigi mitte nii absoluutsel kujul, sest pearõhuga varustatud iseseisev sõna on ikkagi tugevamal astmel kui samavälteline kaasarõhku kandev sõna o s a. Nii näiteks *võitlētē tei'stē ee'st* oleks meetriliselt päris korras, sest

teiste on oma diftongi ja kaksikkonsonandi tõttu tugevusest tunduvas eelises võrreldes eelneva silbipaariga *-lētē*. Kuid *võitlustē lōkē ku'stūmās* oleks juba halb kombinatsioon, sest *lōkē* on oma lihtkonsonandiga spondeilise värsijala täiteks liiga nõrk pärast kaksikkonsonanti sisaldavat ja sellest hoolimata pürrihhiselt mõõdetud silbipaari *-lustē*. Tuleb üldse võtta reegliski, et kui käesoleva rühma sõnale järgneb heksameetris vahetult mingi spondeiliselt mõõdetud sõna, siis see viimane peab olema eelmise viimsest, pürrihhiselt mõõdetud silbipaarist tugevamal astmel, kui mitte välteliselt, siis vähemalt häälikuliselt koostiselt (kaksikkonsonant pärast lihtkonsonanti, näit.: *võitjātē la'stē hää'li*; pika-vokaaliline või diftongiline silp pärast lühivokaalilist, näit.: *va'hvāstī mee'stē laul' kõlāb || val'gētē õitē lõhn*, jne.).

2. rühm: sõnad, millel lühivokaaliline lõppsilp on suletud lühikese konsonandiga; näit.: *võitmatul, tundlikud, ootlikum, võitlustes*.

a. Neid sõnu võiks II C 6 a põhjal mõõta trimakriliselt, II C 6 b põhjal aga ka daktüliliselt. Daktülitena ei sobi mõõta neid sõnu, milles üleminek 2. silbilt kolmandale on vahendatud kaksikkonsonandiga⁵²⁾ (*võitlustēs va'pper* kõlaks näiteks eba-meetriliselt), neid mõõdame järelikult trimakritena, kusjuures on võimalikud kaks kombinatsiooni: 1) sõna 1. silp täidab spondeilise värsijala teesise, teine järgmise spondeilise värsijala arsise ja kolmas sama värsijala teesise (-|-), näit.: *siis võitlustēs näitāmē jõu'du*; 2) sõna 1. silp täidab spondeilise värsijala arsise, teine sama värsijala teesise ja kolmas järgmise värsijala arsise (-|-), näit.: *võitlustel põle lõppu*. Esimese kombinatsiooni puuduseks on asjaolu, et III-välteline pearõhku kandev silp asetseb teesises, kuna kõrvalrõhuline II-välteline silp tõuseb arsisesse; teine kombinatsioon kannatab aga selle all, et temas sõna rõhutu keskpikk lõppsilp peab täitma arsise vahetult pärast värsijalga, mille arsise moodustab pearõhuline III-välteline silp.

⁵²⁾ Vrd. II C 5 b.

Arvestades III A 2 all öeldut selgub, et *s*-lõpulisi sõnu on järgneva vokaalalgulise sõna ees sobivam tarvitada 1. kombinatsioonis, sest arsisse tõstetult kõlaks *s* gemineeruva lõppkonsonandina liiga forsseeritult, näit.: *võitluste's ole va'pper*; palju parem oleks näiteks: *ei' võitlustes oot'a me pää'stjat*, kus gemineerumine rõhutus asendis ei kõla nii häirivalt. Seevastu *l*-lõpulisi vorme võib vabalt tarvitada nii ühes kui teises kombinatsioonis; näit.: *võitluste'l oli lõ'pp* || *ei' võitlustel ää'rt ega o'tsa*. Konsonandiga algavate sõnade ees võib *s*- ja *l*-lõpulisi sõnu tarvitada ühtviisi mõlemas kombinatsioonis; näit.: *siis võitlustes näit'ame jõu'du* ja *võitluste's meie näit'ame jõu'du* || *nüüd võitlustel saab'unud lõ'pp* ja *võitlustel põle lõ'ppu*. Teisi lühikesi lõppkonsonante trimakritena mõõdetavail sõnul käesolevas rühmas ei esine (peale murdelise *võitlusten* jms., mida võib tarvitada *l*-lõpuliste eeskujul).

b. Et *d*-ga ja *m*-ga lõpevad ainult need sõnad, milles üleminek 2. silbilt kolmandale on vahendatud lihtkonsonandiga, siis võime sääraseid ülalöeldu põhjal mõõta pigemini daktüliliselt, näit.: *võitmat'ud vaen'lased* || *o'tlikum hu'lk oli sea'l* || *vaen'likus vaat'es* || *ka'rtlikul oot'el* (*l*- ja *m*-lõpulisi võiks soovi korral siingi mõõta trimakritena 2. kombinatsioonis, näit.: *ka'rtlikul põle pää'su* || *miks veel vaen'liku'm sinu pi'lk?*). Järgneb säärastele daktüliliselt mõõdetud sõnadele mingi II-välteline sõna, siis tuleb silmas pidada III F 1 lõpus öeldut, nii et võime näiteks skandeerida: *o'htlikes pai'gus*, mitte aga *a'rglikud ku'ked*.

3. rühm: sõnad, mille lõppsilp sisaldab diftongi või on suletud kõvenenud klusiiliga või konsonantühendiga; näit.: *võitmatuid*, *võitmatut*, *võitmatuks*, *võitmatuist*; *kontrapunkt*. Neid sõnu mõõdame II C 7 ja 8 a põhjal trimakriliselt, kusjuures heksameetris oleks kaheldamatult eelistatav III F 2 a all kirjeldatud teine trimakriline kombinatsioon, sest siis asetseks nende sõnade 1. ja 3. ülipikk silp arsis, kuna 2. keskpikk silp langeks teesisesse; näit.: *võitmatu'id nägi pa'lju* || *võitmatu'ks pean si'ndki*.

G. Sõnad, mille 1. silp on ülipikk ja 2. silp on lahtine ning sisaldab diftongi.

1. rühm: sõnad, mille lõppsilp on lahtine; näit.: *armsaima*, *õndsaille*.

Nagu III F 1 sõnade kaks viimast silpi olid vastavuses II C 5. rühma sõnadele, nii on käesoleva rühma sõnade kaks viimast silpi foneetiliselt enam-vähem samaväärsed II C 1. rühma sõnadega, kuid daktülilist mõõtmist selle analoogia põhjal siin siiski mestata ei saa, sest silprühmad *-saima*, *-saile* jts. ei ole oma silpidevahelise konsonandi tõttu analoogilised neile kahesilbilistele sõnadele, mida II C 1 b põhjal leidsime võimaliku olevat mõõta pürrihhiselt. Oleks nimelt ebameetiline skandeerida: *lā'ksin a'r m s ā i m ā poo'le*. Ka trimakriline mõõtmine ei tule siin õieti arvesse samal põhjusel kui III F 1. rühma sõnades. Täiesti ebameetiline oleks ka antibakheiline (---) mõõtmine (näit.: *vi's a r m s a i l l e t ā t ē r v i s i*), sest esiteks see oleks vastuolus II C 1 a all öelduga, mille põhjal käesoleva rühma sõnade kaht viimast silpi tuleks käidelda meetriliselt ühepikkustena, ja teiseks täidaks siis pearõhuline ülipikk silp värsijala teesise ning kaasrõhuline keskpikk silp langeks arsisesse (vt. III H 1), kuna see heas kvantiteerivas meetrumis peaks olema pigemini ümberpöörduvalt. Nii tuleks selle rühma sõnad kvantiteerivast heksameetrist parem hoopis välja jätta, mis nende suhtelise vähesuse tõttu (i-superlatiiv ja i-mitmus teatavaist sõnust ja pealegi ainult teatavais käändeis) pole ka kuigi suur ohver. Äärmise möödapäästamatuse korral (tõlkides!) võiks erandlikult mestata trimakrilit kombinatsiooni -| - (näit.: *si'i's a r m s a i m ā poo'le m ā lā'ksin*), mis kõigist võimalikest pahedest on käesoleval juhul ikkagi kõige väiksem.

2. rühm: sõnad, millel lühivokaaliline lõppsilp on suletud lühikese konsonandiga; näit.: *armsaimad*, *hirmsaimas*, *õndsaimal*.

Siin on trimakriline mõõtmine lõppsilbi kinnisuse tõttu juba paremini õigustatud, mistõttu võime kasustada III F 2 a all tehtud tähelepanekuid. Seega kui sõna lõpeb *l*-ga, võime teda

niihästi vokaaliga kui ka konsonandiga algava sõna ees tarvitada mõlemas trimakrilises kombinatsioonis, näit.: $\left\{ \begin{matrix} e'htida \\ ta'rvis \end{matrix} \right\} \parallel a'rmsaima't \left\{ \begin{matrix} õli \\ põle \end{matrix} \right\}$ ae'ga, kusjuures teine kombinatsioon osutub eelistatavaks; s-lõpulisõnu võime aga ainult konsonandiga algavate sõnade ees tarvitada mõlemas kombinatsioonis, näit.: *si'i'n hirmsai'mas koo'pas* ja *hi'rmsaima's käis koo'pas*, kuna vokaalalguliste sõnade ees tarvitame s-lõpulisõnu ainult esimeses kombinatsioonis, näit.: *si'i'n hirmsai'mas ootame koo'pas*, mitte aga *hi'rmsaima's õli koo'pas*; viimaks gemineerumisvõimetu d-ga lõppevaid sõnu on sobivaim tarvitada kõikjal esimeses kombinatsioonis, näit.: *nee'd armsai'mad lau'lude vii'sid* \parallel *nee'd armsai'mad aa'sad*, mitte aga *a'rmsaima'd õlid aa'sad*.

3. rühm: sõnad, mille lõppsilp sisaldab diftongi või on suletud kõvenenud klusiiliga või konsonantühendiga; näit.: *armsaimaid*, *armsaimat*, *armsaimaks*. Need mõõtuvad endastmõistetavalt trimakriliselt, kusjuures on ühte viisi rakendatavad mõlemad kombinatsioonid; näit.: 1) *nei'd armsai'maid sõ'prü mā nāe'n*, 2) *a'rmsaima'id nāen sõ'prü*. Teine kombinatsioon on samuti kui III F 3. rühmas eelistatav.

H. Sõnad, mille 1. ja 2. silp on mõlemad ülipikad.

1. rühm: sõnad, mille lõppsilp on lahtine; näit.: *tundlikku*, *piiskoppi*, *kontserti*, *raskeisse*. Nende sõnade lõppsilbi vokaal on ülilühike, mispärast peame neid mõõtma antibakheililiselt, kusjuures sõna 1. silp langeks spondeilise värsijala teesisesse, 2. s. täidaks järgmise daktüüilise värsijala arsise ja lõppsilp võtaks enda alla sama daktüüilise värsijala teesise 1. silbi (-| -); näit.: *lä'ks ää'rm'i'ssē bā'd'kki* \parallel *e'i' piiskop'pi mā tu'ndnud*.

2. rühm: sõnad, mille lõppsilp on suletud lühikese konsonandiga; näit.: *tundlikkus*, *tundmattus*⁵³); *kontsertiv*,

⁵³) Keeleuuendusliku ortograafia järgi.

apteeker; *kildkondlus*. Nende sõnade kaks viimast silpi ühtivad foneetiliselt enam-vähem kahesilbiliste II B 2. rühma sõnadega, mistõttu võime neid mõõta antibakheeliselt eelmise rühma sõnade eeskujul; näit.: *pee'n tundli'kkũs õn voo'rus || suu'r tundma'ttus me ümber*. Antibakheiline mõõtmine võimaldab siin *-likkus* ja *-mattus* lõpuga nimisõnades sündsä eristuse samatuletuslikest adjektiivest, mis III F 2 b järgi mõõtuvad daktüliliselt; vrd.: *tu'ndlikũs*, *tu'ndmatũs* (—) ja *tundli'kkũs*, *tundma'ttus*⁵⁴) (—|—).

3. rühm: sõnad, mille lõppsilp sisaldab diftongi või on suletud kõvenenud klusiiliga või konsonantühendiga; näit.: *teemantjaid*, *apteekriks*, *maakondlik*, *tundlikkust*, *tundmattust*⁵⁵).

Neid sõnu võiks mõõta täiesti nagu III G 3. rühmahi sõnu trimakriliselt mõlemas kombinatsioonis, kuid *-likkust* ja *-mattust* lõpuga nimisõnade eristamiseks III F 3 järgi mõõtuvaist samatuletuslikest adjektiivest on siin loomulikum tarvitada esimest varianti, sest selle järgi tõuseb 2. silp, mis käesoleva rühma sõnadel on ülipikk, sobivalt arsisesse, kuna III F 3. rühma adjektiivel langeb sama silp, olles vaid keskpikk, 2. trimakrilise kombinatsiooni põhjal spondeilise värsijala teesisesse; vrd.: *tu'ndliku'st*, *tu'ndmatu'st* (—|—) ja *tundli'kkust*, *tundma'ttust*⁵⁵) (—|—). Järelikult: *suu'rt tundma'ttust ka'rtsime kõi'k*. Ka teised siia rühma kuuluvad sõnad mõõtuvad paremini esimese variandi järgi; näit.: *lau'ljast jäi' kontse'rtlik mu'lje*.

I. Sõnad, mille 1. silp on II-välteline ja 2. s. on lah-tine ning rõhutu.

1. rühm: sõnad, mille lõppsilp on lühivokaaliline ning lah-tine; näit.: *keelega*, *lauale*, *katame*, *kirstuga*, *meestega*, *teistele*.

Neid sõnu peaksime käitlema õieti nagu rühmi II C 1 ja II C 5 pluss lühike lõppsilp; järelikult, kuna mainitud rühmade sõnu

⁵⁴) Ametliku kirjaviisi järgi ka siin: *tundmatus*.

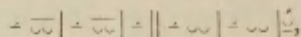
⁵⁵) Ametlikult: *tundmatust*.

möötsime spondeiliselt resp. pürrihhiliselt, peaksime käesolevas rühmas tarvitama antibakheilist või tribrahhilist mõõtmist. Neist võimalustest langeb teine III A 1 all öeldu põhjal kohe ära ja ka antibakheilise mõõtmisest ei saa asja, sest rõhutu I-välteline 2. silp ei kannata hoolimata oma poolpikast vokaalist arsisesse tõstmist, nagu see heksameetris oleks nõutav sõna antibakheilise mõõtmise korral (vt. III H 1). Ka trimakrilist mõõtmist, mille vabanduseks võiks olla asjaolu, et üksiseisvais sõnus, nagu mõõtmised näitavad ⁵⁶⁾, lõppsilbi vokaal hääldub poolpikana, ei saa siin rakendada, esimest varianti samal põhjusel, miks antibakheilistki, teist varianti aga sellepärast mitte, et lõppsilp oma venitatud vokaaliga arsisesse tõstetult mõjuks hepikult, peagu groteskselt (näit.: *k a' n n ā m ē' tē mā k o' r v i g ā' m ā j ā j u u' r d e*). Siin peame, kui tahame päästa seda suurt sõnade rühma kvantiteeriva heksameetri jaoks, lähenema asjale rohkem formaalsest seisukohast. Esimene silp on neis sõnades II-välteline, teda võime mõõta värsijalas pika silbina, 2. silpi käsitatakse tema poolpika vokaaliga ⁵⁷⁾ tegelikult keeleõpetuses I vältena (vt. II A 1), teda võime mõõta järelikut lühikesena ja ka 3. silp kuulub I vältesse; nii saaksime nende sõnade jaoks daktülilise mõõtmise, mis on ka ainus pääsetee ja mida on siiaamaani kasutatudki sellekohastes üritustes. Hea ta ju pole, sest 1. silbil pole siin kaugeltki nii suurt pikkuse ülekaalu võrreldes 2. ja 3. silbiga, nagu see peaks esile tulema ehtsas kvantiteerivas daktülis, ja pealegi tekib siin järjekindlusetus II C 1 ja II C 5 sõnade suhtes, sest foneetiliselt peagu identseid fraase *kata me lauad* ja *katame lauad* peame mõõtma nüüd erinevalt, esimest - - - - -, teist - - - - -. Seepärast ei või me neid äbarikke trioolipäraseid daktüleid kasutada igal pool heroilises heksameetris, vaid peame neile otsima koha, mis sobib neis avalduvale naiselik-pehmemale loomusele. Selleks on eriti kohane heksameetrist väikeste muudatustega tule-

⁵⁶⁾ Vt. J. Mägi "Eesti keele häälikute relatiivsest pikkusest eksperimentaalfoneetika valguses" (auhinnatöö 1922, käsikiri Eesti Keele Arhiivis) foneemide tabelleis siiakuuluvaid sõnu, näit.: *kõitega, kanname*.

⁵⁷⁾ Aavik, m. t., § 837, 10 c. 3.

tatud nn. pentameetri teine koolon oma langeva rütmiga, milles avaldub teatud resignatsioon, nagu see on teataval määral omane ka tollele luuleliigile (eleegiale), mis kasustas heksameetrist ja pentameetrist koostuvat värsipaarikut, nn. eleegilist distihhoni, oma meetriliseks avaldusvormiks. Pentameetri skeem on järgmine:

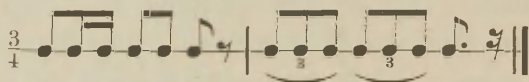

millest nähtub, et esimeses koolonis daktülid olid asendatavad spondeustega, teises aga mitte. Elegantseimaks variandiks peetakse värssi, milles 1. värsijalg on daktüiline, teine aga spondeiline:

$\text{—} \cup \cup | \text{—} | \text{—} | \text{—} \cup \cup | \text{—} \cup \cup | \text{—}$, näiteks Ovidius'el (Heroid. I 2):

nī'l mīhī | re'serī | bā's, || a't tāmēn | i'psē vē | nī'.

Kui eestikeelses kvantiteerivas pentameetris teise kooloni värsijalgadesse asetada käesoleva rühma sõnu, saaksime umbes järgmise rütmi:

mis oma vaheldusrikkuses annab paar silma ette isegi antiiksele originaalile; näit.:

tee' põle | o'htlik | si'i'n : || sõ'i'd a m e | ru't u g a | nüü'i'd !

Nii oleksime siin pahest teinud isegi vooruse. Muidugi ei tarvitse eesti pentameetri 2. koolon piirduda nende pseudodaktülite tarvitamisega; siin on ainult koht, kus viimaseid võiks mõttekohaselt rakendada. Heroilisse heksameetrisse nad igatahes hästi ei kõlba; sallida võiks neid siin vaid 5. värsijalas pärast nn. bukoolilist diereesi⁵⁸⁾, näit.:

tõ'ttāme | li'nnast | vā'l jā jā | kau'neid ; n o'p i m e | li'lli.

2. rühm: sõnad, millel lühivokaaliline lõppsilp on suletud lühikese konsonandiga; näit.: *suuremad, pikeneb, keerubil, pension, suurenev, kirjudes*. Neid sõnu võime mõõta trimakritena teises kombinatsioonis, näit.: *suu'r ē m a' l ō l i ro'hkem || p e' n s i' o' n pōlē suu'r*, kusjuures *b-*, *d-* ja *s-*lõpulisi sõnu võime III A 2 all öeldu põhjal tarvitada ainult konsonandiga alga-

⁵⁸⁾ Sõna lõpu kokkusattumine värsijala lõpuga 4. ja 5. värsijala vahel.

vate sõnade ees, näit.: *suu'rēma'd pānē si'ā || nüü'd āgā pi'kēne'b*
minū tee' || k'i'rjūma's pīdūrūū's, mitte aga *suu'rēma'd olīd si'n*.

3. rühm: sõnad, millel kaasrõhuline lõppsilp sisaldab diftongi või on suletud kõvenenud klusiiliga või konsonantühendiga; näit.: *kuljuseid*, *õnnelik*, *keerubit*, *kuljusest*, *keerubeiks*.

a. Neid sõnu mõõdame trimakriliselt teise kombinatsiooni järgi; näit.: *ei' pānē ku'ljūse'id hobū kae'la || kee'rūbi't nāgi le'ndamās*.

b. Sõnu, milles üleminek esimeselt lühivokaaliliselt silbilt teisele on vahendatud lihtkonsonandiga, võime II C 5 b põhjal mõõta soovi korral ka anapestiliselt; näit.: *si'i's õnnēl'i'k vōin o'lla*.

4. rühm: sõnad, mille lõppsilp on pearõhuline (võõrsõnad); näit.: *orhidee*, *eumeniid*, *virtuoos*, *patrioot*, *ornament*, *dütüramb*, *hellenist*.

a. Neid mõõdame samuti trimakriliselt teise kombinatsiooni järgi; näit.: *eu'mēni'i'd sind jā'lgigū || e'ks see o'r nāme'n't sōbi hā'sti?*

b. Sõnu, mille kaks esimest silpi vastavad 3 b all ülesseatud nõudeile, võib soovi korral mõõta ka anapestiliselt; näit.: *see' āpāraa't ei kō'lba || nüü'd hēllēn'i'sm loob e'ndālē pi'nda*.

J. Sõnad, mille 1. silp on II-välteline ja 2. s. on keskpikk ning rõhutu.

1. rühm: sõnad, mille lõppsilp on lühivokaaliline ning lahtine; näit.: *katate*, *vaadake*, *kirstuke*, *saabaste*, *rännata*. Nende sõnade kaks esimest silpi on keskpikad, kolmas lühikese vokaali tõttu lühike, järelikult saab neid sõnu mõõta ainult antibakheiliselt, kusjuures heksameetris neid tuleks tarvitada III H 1 all antud juhise kohaselt; näit.: *ei' rānnā'tā mē jā'ksa*. Et aga rõhutu keskpikk silp on arsiseks liiga nõrk, siis on soovitatav selle rühma sõnu heksameetris võimalikult vältida.

2. rühm: sõnad, millel lühivokaaliline lõppsilp on suletud lühikese konsonandiga; näit.: *hirmutab*, *rännatud*, *keerutas*, *saabastel*, *ilmutav*, *ilmatar*, *fõljeton*, *ilmatum*, *ähvardus*.

Et siin kõik silbid on keskpikad, siis võime neid sõnu mõõta trimakriliselt teises kombinatsioonis, nimelt *l*-, *m*-, *n*-, *r*- ja *v*-lõpulisi niihästi vokaaliga kui ka konsonandiga algavate sõnade ees, näit.: *s a a' b a s t e' l p o l e' n ö ö' r e* || *i' l m a t a' r i l u e' h t e i s* || *k u' t s u - t a' v e i i' l m ü n ü d*, *b*-, *d*- ja *s*-lõpulisi aga ainult konsonantalguliste sõnade ees (vt. III A 2), näit.: *h i' r m u t a' - \begin{smallmatrix} b \\ d \\ s \end{smallmatrix}* meid kõi'ki, kuna vo-

kaalalguliste ees võime *s*-lõpulisi soovi korral tarvitada esimeses kombinatsioonis (vt. III G 2), näit.: *see' h i r m u' t a s a' l g ü s e s k ö i' k i*, kuigi eelmises rühmas esitatud põhjusel on soovitatav neid selles asendis vältida; viimaks *b*- ja *d*-lõpulisi ei saa vokaalalguliste sõnade ees tarvitada kummaski kombinatsioonis, esimeses III B 2, teises III A 2 all esitatud põhjusel.

3. rühm: sõnad, millel kaasrõhuline lõppsilp sisaldab diftongi või on suletud kõvenenud klusiiliga või konsonantühendiga; näit.: *keeletuid, õnnetut, pikendust, laiu-taks, ostetaks*.

a. Neid sõnu mõõdame trimakriliselt teise kombinatsiooni järgi; näit.: *kee'letu i' d ä r a p i' l k a* || *õ' n n e t u' k s v ö i d j ä ä' d a*.

b. Sõnu, milles üleminek esimeselt lühivokaaliliselt silbilt teisele ja ühtlasi teiselt kolmandale on vahendatud lihtkonsonandiga, võime II C 6 b põhjal mõõta soovi korral ka anapestiliselt, kui vahetult eelnevas arsis on ülipikavärteline silp; näit.: *te i' d õ n n e t u i' d v ö i n p ä ä' s t a* || *he a' d õ p e t u' s t v ö i d s a a' d a*.

4. rühm: sõnad, mille lõppsilp on pearõhuline (võõr-sõnad); näit.: *ateljée, barrikaad, apetiit, esparsett, hekatomb*. Neid mõõdame sarnaselt eelmise rühma sõnadega:

a) teise trimakrilise kombinatsiooni järgi, näit.: *b a' r r i - k a a' d s a i v a' l m i s* || *e' s p a r s e' t t ö i' ö i' t s e l*;

b) sõnu, milles on täidetud 3 b all esitatud nõuded, soovi korral anapestiliselt, näit.: *te i' l ä p e t i i' t p ö l e' h e a'*, vahest isegi: *si i' n ä t e l j e e' s p ö l e' v a' l g e*, sest *lj* on äärmiselt nõrgaastmeline konsonantühend (vt. II C 5 b).

K. Sõnad, mille 1. silp on II-välteline ja 2. s. on keskpikk ning pearõhuline (võõrsõnad).

1. rühm: sõnad, mille lõppsilp on lahtine; näit.: *etapi*, *eskordi*, *boikoti*, *esteedi*, *faiaagi*. Et nende sõnade kaks viimast silpi on foneetiliselt identsed II C 1 ja II C 5 rühma sõnadega, mille ette lisandub käesolevas rühmas keskpikk silp, siis võime neid mõõta selle analoogia põhjal trimakriliselt esimese kombinatsiooni järgi; näit.: *lā'ks faiaa'gī poo'le* || *viis eskor'dī lī'nnā*.

2. rühm: sõnad, mille lõppsilp on suletud; näit.: *etapid*, *eskordis*, *kentauril*, *bukoolik*, *esteediks*, *faiaagilt*. Vastavalt II C 2—3 ja 6—7 sõnadele tuleb neidki mõõta trimakriliselt, kusjuures rõhuolude sunnil sobib siin samuti kui eelmiseski rühmas ainult esimene kombinatsioon; näit.: *kōi'k et'a'pid mōō'dū-nūd* || *sai' faiaa'gilt toi'tu*.

L. Sõnad, mille 1. silp on II-välteline ja 2. s. on üli-pikk ning pearõhuline (võõrsõnad).

1. rühm: sõnad, mille lõppsilp on lahtine; näit.: *etappi*, *eskorti*, *esteeti*, *faiaaki*, *auspiitse*.

a. Neid sõnu mõõdame antibakheilisel III H 1. rühma eeskujul; näit.: *mī's eskor'tī sā kuu'lud?* || *eī faiaa'kī mē nāi'nud*.

b. Sõnu, milles üleminek esimeselt lühivokaaliliselt silbilt teisele on vahendatud lihtkonsonandiga, võime soovi korral mõõta ka amfibrahhiliselt III B 1 eeskujul; näit.: *sī'nnā et'a'ppi mā saab'ūsīn*.

2. rühm: sõnad, millel lühivokaaliline lõppsilp on suletud lühikese konsonandiga; näit.: *fataalsus*, *pikant-sel*, *kultuursed*, *gasteerub*, *eskortiv*, *diktaator*.

a. Vastavalt III D 2. rühma sõnadele tuleb neid sõnu mõõta antibakheilisel; näit.: *sī'n gaste'erūb tā va'rsti* || *mei'd eskor'tiv eg'i'ptlane*.

b. Sõnu, milles üleminek esimeselt lühivokaaliliselt silbilt teisele on vahendatud lihtkonsonandiga, võime siingi soovi korral mõõta amfibrahhiliselt; näit.: *sū'ngē fātaa'lsus mē ku'rnaĵā*.

3. rühm: sõnad, mille lõppsilp sisaldab diftongi või on suletud kõvenenud klusiiliga või konsonantühendiga; näit.: *kultuurseid, fataalset, eksaktseiks, antiiksust*.

a. Neid sõnu mõõdame trimakriliselt esimeses kombinatsioonis; näit.: *no'i'd kultuu'rseid mai'd || te'i'l eksa'ktseks töö'ks pole hoo'gu*.

b. Sõnu, milles üleminek esimeselt lühivokaaliliselt silbilt teisele on vahendatud lihtkonsonandiga, võime soovi korral mõõta bakheeliliselt; näit.: *uu'si fāta'alseid saa'tuse löö'ke || ei' me fāta'alset saa'tust ka'rda*.

IV. Neljasilbilised sõnad.

Oleme kolmesilbiliste sõnade vaatlusega jõudnud lõpule. Nagu nägime, langevad ainult tribrahhilised (III A 1) ja amfimakrilised (III E 3) kui täiesti sobimatud heksameetrist välja; seevastu daktülilised, anapestilised, amfibrahhilised, bakheelilised, antibakheelilised ja trimakrilised sõnad leiavad endile kõik enam-vähem sobiva asendi. Hoopis teissugune on pilt, kui siirdume neljasilbilistele sõnadele. Nendest langevad juba pooled tüüpknad täiesti võimatuina heksameetrist välja. Seepärast pole ka mõtet hakata senise süsteemi järgi kõiki neljasilbilisi sõnu läbi harutama, mis annaks suurelt osalt ainult negatiivseid tulemusi, vaid võtame vaatluse aluseks pigemini neljasilbilised v ä r s i j a l a d (neid on arvult $2^4 = 16$, nii nagu kolmesilbilisi oli $2^3 = 8$ ja kahesilbilisi $2^2 = 4$) ja paneme tähele, kas ja kuidas nendele vastavad eestikeelsed sõnad mahuvad kvantiteerivasse heksameetrisse.

1. **Dipürrihh** (~~~~) heksameetrisse ei kõlba. Seega langevad sealt välja sõnad, nagu *jumalaga, kõneleme, inimene*. Siin ei päästa ka asjaolu, et nende sõnade 2. ja 4. silbi vokaal on poolpikk, sest, nagu alamal (11) näeme, osutub ka dijamb heksameetris võimatuks.

2. Ka nn. **esimese peooniga** (~~~~) pole tema kolme kõrvutiasetseva lühikese silbi tõttu heksameetris midagi peale hakata. Seega langevad reast välja niisugused sõnad, nagu *kaapi-*

mine, kõndijaga, kuulmiseni. Et mõnedel neist sõnadest on lõppsilbi vokaal poolpikk, ei aita veel midagi, sest me ei saa ometi asetada seda lõppsilpi arsisesse, välja arvatud ainult pentameetri lõpp, kus kõik need sõnad võivad leida rakendust, samuti kui rühm III A 1; näit.: *jõu'dsime mü'ü'miseni*.

3. Teine peoon (— — —) juba mahub heksameetrisse. Tema 1. silp võtaks enda alla daktülilise värsijala teesise 2. silbi, kolm viimast aga täidaksid tervena järgmise daktülilise värsijala (—|— — —). Meetriliselt pikka silpi arsisest oleme täitnud siamaani 1) ülipika sõnasilbiga, 2) keskpika sõnasilbiga; teesise lühikesi meetrumisilpe oleme täitnud 1) lühikeste sõnasilpidega, kui arsisel silp on ülipikk (III E 1) või keskpikk (III I 1 ja III J 1), 2) lühivokaaliliste keskpikkade sõnasilpidega, kui arsisel silp on ülipikk (III E 2, III F 1 ja 2 b; diftongiliste keskpikkade sõnasilpide kohta vt. aga III G 1 ja 2). Nendest eeldustest lähtudes saame teist peoni moodustavate sõnade kohta järgmise võimalustetabeli, milles I = lühike, II = keskpikk ja III = ülipikk sõnasilp⁵⁹):

a) I III I I: *poeetide, gigantsega*; näit.: *vä'rskē pōē'tidē too'de*.

b) I III I II: *poeetidel, gigantsuses* (vrd. III E 2); näit.: *nüü'd me pōē'tidēl too'teid kü'lluses*.

c) I III II I (ainult kui 3. s. sisaldab lühikese vokaali): *poeetliku, gigantsete, galantsuste*. Nende sõnade paigutamisel heksameetrisse tuleb arvestada kõike III F 1 all öeldut; järelikult: *si'nnā gāla'ntsētē mee'stē hu'lka || mi'nd mü gāla'ntsüstē tō'ttu tā vi'hkas*, mitte aga *ro'hkē id'e'ntsüstē a'rvu tō'ttu*, sest arvu on spondeilise värsijala täiteks siin suhteliselt liiga nõrk pärast pürrihhiliselt mõõdetud silbipaari -*süstē*. Sõnad aga, mille 3. keskpikk silp sisaldab diftongi, nagu *galantseima, gigantseile*, on III G 1 all öeldu põhjal heksameetris hoopis *rakendatamatud*.

⁵⁹) Lõppsilbid on arvestatud järgmiselt: lahtised lühivokaalilised ja poolpikavokaalilised — I välde, lühivokaalilised lühikese konsonandiga suletud — II v., diftongilised ja kõvenenud klusiliga või konsonantühendiga suletud — III v., kuigi mõnel juhul (näiteks sõnas *kaksteistkümmend*) säärase määramise õigustatus on mõnevõrra vaieldav.

d) I III II II (ainult kui 3. s. sisaldab lühikese vokaali ja üleminek 4. silbile on vahendatud lihtkonsonandiga, vt. III F 2 b): *poeetlikul, gigantsetes*; näit.: *mõtles poeetlikul ko'mbel*. Sõnad aga, milles mainitud üleminek on vahendatud kaksikkonsonandiga, nagu *gigantsustes*, samuti sõnad, mille 3. s. sisaldab diftongi, nagu *galantseimas*, mõõtuvad epitriitidena (vt. alamal, p. 12 d).

Järgmist nelja rühma (e—h) võib soovi korral mõõta peooniliselt ainult sellel juhul, kui 1. keskpikk silp sisaldab lühikese vokaali ja üleminek järgmisele silbile on vahendatud lihtkonsonandiga (vrd. III L 1 b ja 2 b). Sisaldab aga 1. s. diftongi või on tas üleminek vahendatud kaksikkonsonandiga, siis mõõtuvad vastavad sõnad langevate joonikutena (vt. alamal, p. 7 f—i), resp. dispondeustena (vt. p. 16 k).

e) II III I I: *pikantsuse, fataalsega*; näit.: *si'iski fāta a'l-s ũ s ē ee'st põle pää'su*.

f) II III I II: *pikantsuses, fataalsemad*; näit.: *vee'lgī fāta a'l-s ē m ā d mõtled*.

g) II III II I (ainult kui 3. s. sisaldab lühikese vokaali): *pikantsete, fataalsuste*; näit.: *la'ngēs fāta a'l s ē t ē hoo'pīdē a'll || mõtte pika'nts ũ s t ē tō'ttu*, mitte aga *la'ngēs fāta a'l s ũ s t ē su'nnil* (vt. IV 3 c). Sõnad aga, mille 3. s. sisaldab diftongi, nagu *pikantseile, fataalseima*, on nagu c rühmaga sõnad heksameetris sobimatud.

h) II III II II (ainult kui üleminek kolmandalt lühivokaaliliselt silbilt neljandale on vahendatud lihtkonsonandiga, vrd. IV 3 d): *fataalsetes, pikantsetel*; näit.: *vi'ibis fāta a'l s ē t ē s ko'htādes*. Sõnad aga, milles mainitud üleminek on vahendatud kaksikkonsonandiga, nagu *fataalsustes*, samuti sõnad, mille 3. s. sisaldab diftongi, nagu *fataalseimas*, mõõtuvad siingi epitriitidena või ka dispondeustena (vt. alamal, p. 12 n ja 16 k).

Muidugi võib neid e—h rühmade sõnu mõõta ka langevate joonikutena, mille kohta vt. alamal, p. 7 f—i.

i) I II I I: *sibüllile, poeediga; kõnetame, karistagu*. Võõrsõnad, mille pearõhk on 2. silbil, ühtivad oma kolme viimase silbiga

foneetiliselt täiesti III I 1. rühma kolmesilbiliste sõnadega, mistõttu nende puhul tekivad siin heksameetrisse paigutamisel samad raskused kui tole rühma sõnade juures. Seepärast peame võõrsõnu, nagu *sibüllile*, *poeediga*, heksameetris kas täiesti vältima või piirduma nende tarvitamisel kohtadega, mis me reserveerisime säärasele sõnadele III I 1. rühmas. Hoopis teine lugu on mittevõõrsõnadega, nagu *kõnetame*, *karistagu*, mille teine keskpikk silp on rõhutu. Nende sõnade kolm viimast silpi ei ühti foneetiliselt III I 1. rühma sõnadega, sest viimastel on rõhutu eelviimase silbi vokaal poolpikk ja kaasrõhulise lõppsilbi vokaal lühike, käesoleva rühma mittevõõrsõnadel aga on ümberpöörduvalt kaasrõhulise eelviimase silbi vokaal lühike ja rõhutu lõppsilbi vokaal poolpikk⁶⁰). Eelviimase silbi vokaali lühiduse tõttu võime nende sõnade kolme viimast silpi mõõta daktüliliselt märksa suurema vabadusega kui III I 1. rühma sõnu, sest lõppsilbi vokaali poolpikkus käesoleva rühma mittevõõrsõnades eksisteerib niikuinii ainult üksiseisvais sõnus, muutudes lausesesokes lühikeseks. Järelikult: *siis tä kääri's-tägu mei'd*. Et aga rõhutu keskpikk 2. silp on arsise moodustamiseks üldiselt ikkagi liiga nõrk (vrd. III J 1), siis on ka sääraseid mittevõõrsõnu soovitatav heksameetris tarvitada võimalikult harva.

4. Kolmas peoon (˘ ˘ - ˘) mahub samuti heksameetrisse. Tema kaks esimest silpi langeksid daktülilise värsijala teesisesse, kuna viimased kaks täidaksid järgmise daktülilise värsijala arsise ja esimese silbi teesisest (˘ ˘ | ˘ ˘). Siin leiaksid aset ainult need sõnad, mille 3. silp on ülipikk, kuna sõnu, mille 3. s. on ainult keskpikk, näit. *ilusate*, *ilusaile*, tuleks II C 1 a ja II C 5 a põhjal mõõta tõusvate joonikutena (vt. alamal, p. 6 d).

Siia kuuluvad seega järgmised tüübid:

a) I I III I: *imelikku*, *kõnelusse*, *ilusaisse*; *horisonti*, *avariile*; näit.: *nüüd kõnelusse ma sattusin* || *suurt filosoofi me kuulsime*.

⁶⁰) Saaberk, m. t., lk. 39.

b) I I III II: *imelikkus, häbemattus*⁶¹); *amüseeriv, amüsantsed* (vrd. III D 2); näit.: *suu'r h ä b e m a' t t ü s õ n see' || mi'nd ä m ü s e e' r i s ta mä'ng.*

c) I II III I (ainult kui 2. s. sisaldab lühikese vokaali): *kanar-bikku, tasandikku, ülestikku; amatsoone, debütanti* (vrd. III B 3 ja 4); näit.: *näe'n k ä n ä r b i' k k ü m ä õ i' t s e m ä s || noo'rt d e b ü t a' n t i t ä m ä r k a s.* Sõnad, mille 2. keskpikk silp sisaldab diftongi, nagu *anaeroobe*, langevad heksameetrist välja samal põhjusel kui III B (lk. 27).

d) I II III II (kui 2. silbi vokaal on lühike): *konarlikkus, ligistikkus; musikaalsed, anormaalet* (vrd. III L 2 b); näit.: *tee' k ö n ä r l i' k k ü s m e h ä i' r i j ä || o'ns m ü s i' k a a' l s e d s u n a a' b r i d?* Sõnad, mille 2. s. sisaldab diftongi, nagu *aneurüsmel*, mõõtuvad epitriitidena (vt. alamal, p. 12 f).

Järgmist nelja rühma (e—h) võib soovi korral mõõta peooniliselt ainult sel juhul, kui 1. keskpikk silp sisaldab lühikese vokaali ja üleminek järgmisele silbile on vahendatud lihtkonsonandiga (vrd. IV 3 e—h). Sisaldab aga 1. silp diftongi või on tas üleminek vahendatud kaksikkonsonandiga, siis mõõtuvad vastavad sõnad epitriitidena (vt. alamal, p. 15 f—i).

e) II I III I: *pikemasse, õnnelikku; helleniste, lapidaarne*; näit.: *sa'mmüsin siit p i k e m a' s s e ä r e e' n i || ei' h e l l e n i' s t e t ä s a' l l i n ü d || see' l ä p i d a a' r n e e l o o' g m e i d p a e' l u s.*

f) II I III II: *õnnelikkus; kataloogiv, lapidaarsed*; näit.: *suu'r õ n n e l i' k k ü s m e p ü ü' d || n e e' d l ä p i d a a' r s e d j ä h a a' r a v a d m õ t t e d.*

g) II II III I (ainult kui üleminek teiselt lühivokaaliliselt silbilt kolmandale on vahendatud lihtkonsonandiga): *õnnetuisse, õpetusse; katapult, apetiiti* (vrd. III J 3 b ja 4 b); näit.: *mei'd õ n n e t u' s s e t ä t õ u' k a s || s u u' r t ä p e t i i' t i t ä t u' n d i s.* Sõnad, milles üleminek teiselt silbilt kolmandale on vahendatud kaksikkonsonandiga, näit.: *õnnistusse*, mõõtuvad epitriitidena (vt. 15 f).

⁶¹) Ametl.: *häbematus*.

h) II II III II (samal lisatingimusel kui eelmises rühmas): *õpetattus*⁶²⁾; *arreteeriv*, *apetiitsed* (vrd. III L 2 b); *suu'r õpēta'ttus* *tē pā'd'stja* || *noo'd āpēti'itsēd jā ma'itsevād ōu'nad*.

Soovi korral võib kõiki neid e—h rühmade sõnu mõõta ka epitriitidena, mille kohta vt. alamal, p. 15 f—i.

5. Neljas peoon (~~~~) langeb oma kolme kõrvutise lühikesse silbiga sarnaselt esimese peooniga heksameetrist välja, ühes temaga ka järgmised sõnatüübid:

a) I I I III: *kõnelusest*, *kõvenevais*; *idealist*, *hieroduul*.

b) I I I II: *kõneluses*, *kõvenevad*.

6. Tõusev joonik (*ionicus a minori*: ~~~-) mahub heksameetrisse. Tema kaks esimest silpi moodustavad daktülilise värsi-jala teesise, kuna kaks viimast täidavad järgneva spondeilise värsi-jala (~~|~). Meetriliselt pikka silpi teesises oleme täitnud siamaani 1) ülipika sõnasilbiga, 2) keskpika lõppsilbiga ainult siis, kui eelnevaks arsiseks on ka keskpikk sõnasilp (II C 2 ja 6 a); on aga eelnevas arsises ülipikk sõnasilp, siis mõõhtub temale järgnev keskpikk lõppsilp meetriliselt lühikesena (II B 2, III D 2), 3) I-vältelise sõnasilbiga, kui eelnevaks arsiseks on keskpikk sõnasilp (II C 1 a ja 5 a), kuna ülipika sõnasilbi järel mõõhtub I-välteline silp alati lühikesena (II B 1). Lähtudes nendest eeldustest saame tõusvat joonikut moodustavate sõnade kohta järgmise võimalustetabeli:

a) I I III III: *imelikkust*, *hābemattust*⁶³⁾, *āraandlik*; *ideaalseid*, *animaalset*; näit.: *mī's hābēm a'ttust siī's tēie tee'ksite?* || *see ā r ā n d l i k j u u ' t t ũ l ē b t a ' p p a* || *o ' h i d ē a d ' l s e t r ō ō m u !*

b) I I II III: *ilusaimaks*, *ilusaimaid*, *imelikust*, *hābematult*; *ideaaliks*, *egoistilt*, *labürindist* (vrd. III C 2); näit.: *nei'd ī l ũ s a i ' m a i d ō u ' n u* || *siit ī m ē l ' i k u s t h o o ' n e s t* || *nūū'd l ā b ũ r i ' n d i s t l a ' h k ũ m e r u ' t t u*. Erandiks on siin võõrsõnad pearõhuga lõppsilbil, nagu *karüatiid*, *prioriteet*, mida ei saa skandeerida tõusvate joonikutena, sest rõhutut keskpikka kolmandat silpi ei saa asetada arsisesse, kui sama sõna vahetult järgnev ülipikk pearõhuline silp peab

⁶²⁾ Ametl.: *õpetatus*.

⁶³⁾ Ametl.: *hābematust*.

langema teesisesse, ja mis peavad seetõttu heksameetrist välja jääma.

c) I I II II: *ilusaimad, imelikus, häbematul; amüseerib, dialektid* (vrd. III C 2); näit.: *nee'd i l ũ s a i' m a d vaa'ted || si'i'n i m ė l' i' k u s hoo'nes || noo'd d i ė l' e' k t i d tu'ndmatud sii'n.*

d) I I II I: *ilusaile, imeliste, ilusate, ilusalle*⁶⁴); *amüseeri, labürindi* (vrd. III C 1); näit.: *sea'l i l ũ s a i' m ā loo'dūse rū'pes || si'i'n i l ũ s a' t e pā'rnāde a'll || nüü'd ā m ũ s e e' r i ro'hķestī.* Et aga lk. 17 mainitud inkonsekventsus (teise lühidalt-mõõdetud silbi vokaal on õigupoolest pikem neljanda pikalt-mõõdetud silbi vokaalist) esineb siin vahetult samas sõnas, siis on soovitatav selle rühma sõnu heksameetris võimalikult vältida, välja arvatud võõrsõnad, nagu *amüseeri*, mille mõõtmist tõusva joonikuna aitab motiveerida 3. silbil asuv pearõhk. Samasugusel põhjusel on ka eelmise rühma mittevõõrsõnad heksameetris tarvitamiseks kaunis ebasobivad.

e) I II III III (ainult kui 2. s. sisaldab lühikese vokaali): *konarlikkust, ligistikkust; musikaalseid, anormaalset, diletantlik* (vrd. IV 4 c); näit.: *suu'rt l i ġ i s t i' k k u s t poo'ldāme || nei'd m ũ s i' k a a' l - s e i d la'psi.* Sõnu, mille 2. s. sisaldab diftongi, näit.: *anaerooblik*, võiks häda korral mõõta epitriitidena (vt. alamal, p. 12 e).

f) II I III III (ainult kui üleminek esimeselt lühivokaaliliselt silbilt teisele on vahendatud lihtkonsonandiga, vrd. IV 4 e ja f): *õnnelikkust; lapidaarset, hellenistlik; näit.: ka's nii suu'rt õ n n e - l i' k k u s t ka'nda k ā suu'dad? || hea'd l ā p i d a a' r s e t sti'i'li.* Sisaldab aga 1. keskpikk silp diftongi või on tas üleminek vahendatud kaksikkonsonandiga, siis mõõtuvad vastavad sõnad dispondeiliselt (vt. alamal, p. 16 m).

g) II II III III (ainult kui lisaks eelmise rühma nõudeile ka üleminek teiselt lühivokaaliliselt silbilt kolmandale on vahendatud lihtkonsonandiga, vrd. IV 4 g ja h): *õpetattust*⁶⁵); *apetiitseid, utopistlik; näit.: suu'rt õ p e t a' t t u s t poo'ldāme kōi'k || nei'd ā p e -*

⁶⁴) Ametlik vorm *ilusale* peab dipürrihhina heksameetrist välja langema (vt. IV 1).

⁶⁵) Ametl.: *õpetatust.*

tiits ei d õu nu. Kui aga 1. või 2. silp sisaldab diftongi või on neis üleminek järgmisele silbile vahendatud kaksikkonsonandiga, siis mõõtuvad säärased sõnad dispondeiliselt (vt. p. 16 l), nagu ka kõiki teisi käesoleva ja eelmise rühma sõnu võime soovi korral mõõta dispondeustena.

Järgmiste kolme rühma (h—j) sõnu võib samuti soovi korral mõõta tõusvate joonikutena ainult siis, kui neis üleminek esimeselt lühivokaaliliselt silbilt teisele on vahendatud lihtkonsonandiga ja kui 3. silp kannab pearõhku (*võõrsõnad*). Kõik teised välteliselt neisse rühmadesse kuuluvad sõnad, milles need erinõuded pole täidetud, mõõtuvad dispondeiliselt (vt. p. 16 q—s).

h) II I II III: *kataraktist, ateistiks, aparaadilt*; näit.: *siit kätäraktist möödugem ruittu*.

i) II I II II: *kataraktid, ateistil, aparaadis*; näit.: *nee'd kätäraktid ohtlikud sõitjale*.

j) II I II I: *katarakti, ateisti, aparaadi*; näit.: *siin kätärakti vool pole kii're*.

Muidugi võib neid h—j rühmade sõnu mõõta ka dispondeustena (vt. alamal, p. 16 q—s).

Järgmiste kolme rühma (k—m) sõnu võib soovi korral mõõta tõusvate joonikutena ainult siis, kui nende kaks esimest silpi vastavad täielikult IV 6g nõudeile ja kui lisaks sellele 3. s. kannab pearõhku (*võõrsõnad*). Kui kõik need erinõuded pole täidetud, võivad välteliselt nendesse rühmadesse kuuluvad sõnad mõõтуда ainult dispondeiliselt (vt. p. 16 n—p).

k) II II II III: *katakombist, apetiidilt*; näit.: *läks kätäkõmbist välja*.

l) II II II II: *katakombid, apetiidil*; näit.: *nee'd kätäkõmbid lehkavad*.

m) II II II I: *katakombi, apetiidi*; näit.: *siin kätäkõmbi ee's*.

Neidki k—m rühmade sõnu võib soovi korral mõõta ka dispondeiliselt (vt. p. 16 n—p).

7. Ka langev joonik (*ionicus a maiori*: -- ∪ ∪) mahub heksameetrisse. Tema 1. silp moodustaks spondeilise värsijala

teesise, kuna kolm viimast silpi täidaksid järgmise daktüüilise värsijala (-|~). Siia kuuluvad järgmised kombinatsioonid:

a) III III I I: *ilmlikkude, kunstnikkude, teemantide, piiskoppide*; näit.: *suu'r kunstnikkude hu'lk*.

b) III III I II: *ilmlikkudes, kunstnikkudel, piiskoppidel* (vrd. IV 3 b ja f); näit.: *võim piiskoppidel suu'r || nei's ilml'ik-kude's lau'lüdes*.

c) III III II I (ainult kui 3. s. sisaldab lühikese vokaali): *apteekrite, teemantjate, maakondliku, maakaitslaste*. Nende sõnade paigutamisel heksameetrisse tuleb arvestada kõike III F 1 all öeldut; järelikult: *lä'ks teeäär'sete mee'ste juu'rde || suu'rt maakait'slaste hu'lka*, mitte aga *võit maakait'slaste hu'lga tõttu* (vrd. IV 3 c). Sõnu, mille 3. keskpikk silp sisaldab diftongi, nagu *teeäärseima*, tuleb III G 1 all öeldu põhjal heksameetris vältida, kui ei taheta neid skandeerida lombakate dispondeustena: *teeäärseimā sau'nā poo'le* (vt. p. 16 e).

d) III III II II (ainult kui üleminek kolmandalt lühivokaaliliselt silbilt neljandale on vahendatud lihtkonsonandiga, vrd. IV 3 d): *apteekritel, teemantjatel; maakondlikud, teeäärsetes*; näit.: *nei'l maako'n dlike'l päevädel*. Kui aga mainitud üleminek on vahendatud kaksikkonsonandiga, nagu *maakaitslastel*, või sisaldab 3. s. diftongi, nagu *teeäärseimad*, siis mõõtuvad vastavad sõnad dispondeiliselt (vt. p. 16 d).

e) III II I I: *ilmlikuni, äärmisteni, õndsustega, armsaimaga*. Neid sõnu ei saa heksameetrisse (ega ka pentameetrisse) paigutada, sest oma kolme viimase silbiga ühtivad nad III I 1. rühma kolmesilbiliste sõnadega, viimastele varutud kohtadel ei saa neid aga tarvitada nende ülipika algsilbi tõttu, millel pentameetri teise kooloni teesistes pole ruumi (vt. lk. 36) ja mis heksameetri 5. värsijala ees ei võimalda diereesi. Ainult sõnu, mille kaasrõhk kandub teiselt silbilt kolmandale, nagu *ähtakèse*⁶⁶⁾, ja millel see-tõttu 3. silbi vokaal ei ole poolpikk nagu teistel selle rühma sõnadel, vaid lühike, võiksime III J 1 analoogia põhjal mõõta lange-

⁶⁶⁾ Aavik, m. t., § 701-i, 2.

vate joonikutena; näit.: *sii'n ähta'kēsē jār've ka'ldal*. Et aga rõhutu keskpikk silp on arsiseks liiga nõrk, eriti veel pärast spondeilist teesist, mille moodustab ülipikk pearõhuline silp, siis on soovitatav neidki sõnu heksameetris võimalikult vältida.

f) II III I I: *askeetide, autarkia*; ka *fataalsuse*; näit.: *suu'r askeet'idē hu'lk* || *hi'rm fataa'lsū'sē ee'st* (vrd. IV 3 e).

g) II III I II: *askeetidel, autarkias*; ka *fataalsemad*; näit.: *paa'st askeet'idēl ka'nge* || *vee'l fataa'lsēmād mõt'ted* (vrd. IV 3 f).

h) II III II I (ainult kui 3. s. sisaldab lühikese vokaali): *askeetliku, autentsete, autentsuste*; ka *fataalsete, fataalsuste*; näit.: *suu'r autēntsētē tõe'nditē hu'lk* || *su'rm fataa'lsētē löö'kidē d'll* || *suu'rt germa'd'nlastē sa'lka*, mitte aga *suu'r germaa'n-laste sa'lgā pää'lik* (vt. IV 3 c ja g).

i) II III II II (ainult kui üleminek kolmandalt lühivokaaliliselt silbilt neljandale on vahendatud lihtkonsonandiga, vrd. IV 3 d ja h): *askeetlikus, autentsetel*; ka *fataalsetes*; näit.: *nei'l askeetlikēl ko'mbeil* || *sii'n fataa'lsētēs ko'htādēs*. Sõnad aga, milles mainitud üleminek on vahendatud kaksikkonsonandiga, nagu *autentsustel, fataalsustes*, samuti sõnad, mille 3. s. sisaldab diftongi, nagu *autentseimal, fataalseimas*, mõõtuvad dispondeustena (resp. epitriitidena, vt. alamal, p. 16 k ja 12 n).

Nagu juba tähendatud, võib neid f—i rühmade sõnu sellel juhul, kui neis üleminek esimeselt lühivokaaliliselt silbilt teisele on vahendatud lihtkonsonandiga, mõõta soovi korral peonidena (vt. lk. 42: IV 3 e—h).

j) II II I I: *õnnetuse, kõõrutama, katustega, vastusteni*. Siin on meil tegemist rühmaga, mis meenutab mõnevõrra tüüpi *ahtakese* IV 7 e rühmas (vrd. ka III J 1), sobib aga heksameetrisse seepoolest pisut paremini, et nende sõnade 2. silbi vokaal on esimese keskpika silbi järel poolpikk⁶⁷), mitte aga lühike, nagu sõnas *ahtakese*; järelikult on neis 2. silp arsiseks tugevuselt pisut kohasem, seda enam, et eelnevaks spondeiliseks teesiseks on siin samuti

⁶⁷) Saaberk, m. t., lk. 39.

ainult keskpikk silp, mitte aga ülipikk, nagu sõnas *ahtakese*. Nii siis võiksime riskeerida: *suu'r õnn'e't'ũsẽ koo'rem || l'ũks v a s - t u's t e g ā t e e'le*, kuigi rõhutu keskpikk silp arsisises teeb soovitavaks selliste sõnade vältimise heksameetris. Mis puutub aga siia rühma kuuluvaisse vöörsõnusse pearõhuga 2. silbil, nagu *hopliidile*, *eskor-diga*, siis need peavad heksameetrist täitsa välja langema samal põhjusel kui kõik teised IV 7 e rühma sõnad (vrd. *armsaimaga*) peale *ahtakese*-tüübiliste.

k) Oma senise praksise põhjal peaksime langeva joonikuna mõõtma ka tüüpi II I I I I: *keevaline*, *õnnelise* = II C 1 (või II C 5) + + II A 1 = spondeus (- -) + pürrihh (∪ ∪) = - - ∪ ∪. Et aga rõhutat teist I-vältelist silpi ei saa asetada arsisisesse, siis peab see tüüp heksameetrist välja jääma. Ka kui 2. silpi käsitada lühikesena, pole lugu parem, sest siis saaksime esimese peooni (IV 2), millega samuti pole midagi peale hakata.

8. Korijamb (- ∪ ∪ -) mahub heksameetrisse. Tema kolm esimest silpi täidavad daktüülistilise värsijala, kuna 4. s. tõuseb järgmise värsijala arsisisesse (- ∪ ∪ | -). Siin on võimalikud järgmised kombinatsioonid:

a) III I I III: *kahtlasemat, õiglasemal, vaatamiseks; ekstravagants, ultramariin, ihtüoloog*; näit.: *õ'i'g l ā s e m a'k s s i n d p e e t i || i' h t ũ o l o o' g l ā k s k a' l d a l e u u' r i m ā*.

b) III I I II: *kahtlasemal, õiglasemad, vaatamises*. III A 2 all antud juhendi kohaselt hoiduma *d*-ga ja võimalikult ka *s*-ga lõppevate vormide tarvitamisest vokaalalguliste sõnade ees, kuna *l*-lõpulisilisi tarvitame vabalt kõikjal; näit.: *v a a' t ā m i s' e' l p ō l e l ō' p p u || v a a' t ā m i s' e' l ō l i l ō' p p || k a' h t l ā s e m a' d k ō i k t a' p k e || k i' n n i s e - m a' s v i t r i i' n i s*, mitte aga *k a' h t l ā s e m a' d ō l i d s e a' l || k i' n n i s e m a' s ō l i r u u' m i s*.

c) III II I III: *mäestikulist, piiskopluseks; pangermanism, panhellenist, kontrpatarei* (vrd. III F 1); näit.: *m ä' e' s t i k ũ l i' s t n ā g i r a' n d a || p i i' s k ō p l ũ s e' l t m e i l h e a' d p ō l e l o o' t a || p a' n g e r m ā - n i' s m s ũ r e b v ā' l j a*. Vöörsõnu pearõhuga lõppsilbil võib soovi korral mõõta ka dispondeiliselt (vt. p. 16 v).

d) III II I II: *ilmlikumad, piiskoplusel*. Need sõnad peaksid III J 2 põhjal mõõtuma õieti dispondeiliselt (p. 16), kuid dispondeustena nad oleksid heksameetris sobimatud samal põhjusel kui III F 1. rühma sõnad trimakritena. Seepärast, kui tahame päästa käesoleva rühma sõnu heksameetri jaoks, peaksime neid mõõtma korijambidena, kusjuures tuleb jällegi seirata III A 2 all antud juhendeid järgmise sõna valiku suhtes. Järelikult: *piiskopluse'l* (*põle* / *oli*) *ka' tsjaid* || *i' l m l i k ũ m a' - {s} / {d}* *pidürüü' - {s} / {d}*, mitte aga *i' l m l i k ũ m a' s o l i r ũ ü' s* || *i' l m l i k ũ m a' d o l e v a' t*. Et aga niisuguse korijambilise mõõtmise korral samavärtelised silbid (2. ja 4.) mõõtuvad üks lühikesena, teine pikana (ja koguni arsis), mis loob värsis tunduva ebavõrdelisuse, siis on parem selle rühma sõnu heksameetris hoopis vältida.

e) III I II III: *kahtlusetuid, kahtlematult, algelistest; kontraoktaav, ultramontaan* (vrd. III B 3 ja 4); *ka' h t l ũ s e t u i' d p o l e p a' l j ũ* || *k o' n t r a ō k t a a' v k ō l ā s h ā s t i*.

f) III II II III (ainult kui üleminek niihästi teiselt lühivokaaliliselt silbilt kolmandale kui ka kolmandalt neljandale on vahendatud lihtkonsonandiga, vrd. III J 3 b ja 4 b): *maastikutuid, mäestikutuks*; näit.: *m ä e' s t i k ũ t u i' d m a a s t i' k k e m e o o' t ā m e*. Sõnad, milles üks või teine mainitud üleminekuist on vahendatud kaksikonsonandiga, nagu *m ä e s t i k u s t e l t*, *k o n t r a p u n k t i s t*, mõõtuvad dispondeiliselt (vt. p. 16 w), nagu me võime seda soovi korral teha ka kõigi käesoleva rühma sõnadega.

g) II I I III: *õnnelisust; illusioon, okeaniid*. Nende sõnade kolm esimest silpi vastavad täielikult III I 1. rühma kolmesilbilistele sõnadele, mistõttu ka käesoleva rühma sõnu võime tarvitada tagasihoidlikult viimastele varutud kohtadel; näit.: *t e' k k i g ũ i l l ũ s i o o' n !* (pentameetri lõpp) || *o o' t ā m e ō' n n e l i s u' s t v e e l* (heksameetri lõpp bukoolilise diereesiga).

h) II I I II: *õnnelised, vastulises, vaenulisel*. Nende sõnadega on sama lugu kui eelmise rühmaga. Lisaks sellele tuleb siin silmas pidada ka veel b rühmas esitatud kitsendusi. Järelikult:

o'ldagu õ'n n e l i s e' d (pentameetri lõpp) || *o'ldagu õ'n n e l i s e' d* siis ||
saa'büme t o' r m i l i s e' l ööl (heksameetri lõpp bukoolilise diereesiga);
 mitte aga *t o' r m i l i s e' d* õöd.

9. Antispast (˘--˘) ei mahu heksameetrisse ega ka pentameetrisse. Seega langevad välja järgmised rühmad:

a) I III III I: *poetlikke, ideestikku*.

b) I II II I: *valutute, kõnetluste; poeedita; herakliidi*. Et neil sõnadel (välja arvatud võõrsõnad pearõhuga teisel silbil, nagu *poeedita*) lõppsilbi vokaal on poolpikk, aitab siin veel vähem kui 1. peoni puhul (vt. IV 2).

10. Ka ditrohheusega (˘˘˘) pole midagi peale hakata. Üldse on heksameetris ja pentameetris võimatud niisugused silpide järjestused, kus esineb üks ainus lühike silp kahe pika silbi vahel. Seega tuleb loobuda järgmistest sõnatüüpidest:

a) III I III I: *uhkemaiste, ilmumiste, kohtunikku; eksministri*.

b) III I III II: *kohtulikkus, ootamatus*⁶⁸); *eksminister* (vrd. II B 2).

11. Samal põhjusel langevad välja ka kõik **dijambilised** (˘˘˘˘) sõnatüübid:

a) I III I III: *poetidelt, galantsemat, banaalsemaid*.

b) I II I III: *minestanut, imestunuid, tuletuseks; panateneed, triumviraat*. Erandiks on siin võõrsõnad pearõhuga teisel silbil, nagu *eleegilist*, mille kolm viimast silpi ühtivad foneetiliselt III I 3. rühma trimakriliselt mõõdetavate sõnadega, võimaldades käesoleva rühma jaoks epitriidilise mõõtmise (vt. p. 12 i).

c) I II I II: *tuletuses, minestunud, imestunud*. Siingi on III I 2 põhjal erandiks võõrsõnad pearõhuga 2. silbil (vt. p. 12 j.).

Tüüp I III I II pääses peonide hulka (vt. IV 3 b).

12. Seevastu nn. esimene epitriit (˘---) mahub küll heksameetrisse. Tema 1. silp langeks ühte daktüülilise värsijala teise teise poolega, 2. ja 3. silp täidaksid järgmise spondeilise värsijala ja lõppsilp tõuseks kolmanda värsijala arsisse (˘|˘-|˘). Siin on meil esmakordselt tegemist sõnadega, mis ulatuvad kr-

⁶⁸) Ametl.: *ootamatus*.

raga kolme värsijala piiridesse. Nende hulka võime arvata järgmisi tüüpe:

a) I III III III: *poeetlikkust, paraadlikkust*; näit.: *nüü'd su pāraadlikku'st minā vi'hkan.*

b) I III III II: *poeetlikkus, paraadlikkus* = II A 4 + II B 2 = jamb (v-) + trohheus (-v) = antispast (v---v); et aga antispast heksameetrisse ei mahu (vt. IV 9), siis tuleks käesoleva rühma sõnad sealt õigupoolest välja jätta. Erandlikku epitriidilist mõõtmist lõppsilbi keskpikkuse alusel raskendab aga asjaolu, et see rõhutu keskpikk lõppsilp arsises mõjuks pärast teesisesse langetatud kaasrõhulist ülipikka silpi kaunis ebameetriliselt. Tahetakse aga neid sõnu igal tingimusel heksameetri jaoks päästa, siis tuleb silmas pidada III F 2 a all lõppkonsonantide gemineerumise kohta öeldut; näiteks võiks lubada skandeerida: *u'hkē pāraadlikku's põlē voo'rus*, mitte aga *u'hkē pāraadlikku's õlī moe's*.

c) I III II III: *poeetlikult, identseteks,identsustest, banaalseimat, galantseimaid*; näit.: *nei'dki īde'ntsete'ks minā pea'n || si'i'n tā gāl'd'ntsei ma'i'd nāgi noo'rmehi.*

d) I III II II (eeskätt sõnad, mille 3. s. sisaldab diftongi või milles üleminek kolmandalt silbilt neljandale on vahendatud kaksikkonsonandiga, vrd. IV 3 d); *galantseimad, identsustes*. Siin tuleb samuti silmas pidada seda, mis on öeldud lõppkonsonantide kohta III A 2 ja III F 2 a all; näit.: *nei'lgī īde'ntsustel { põlē } väärtust || täitku āroo'mseima'd levko'i'd minū vaa'se || nei'ski īde'ntsuste's minā ka'htlen*, mitte aga *āroo'mseima'd akad'tsiad || īde'ntsuste's õlē ki'ndel*. l-lõpulisi sõnu võib III F 2 b all öeldu põhjal mõõta soovi korral epitriitidena ka sellel juhul, kui neis üleminek kolmandalt lühivokaaliliselt silbilt neljandale on vahendatud lihtkonsonandiga, näit.: *mi's su gāl'd'ntsetel noormee'stel sii's õlī mõ'ttes?* d- ja s-lõpulisi vorme on aga niisugustest sõnadest igal juhul soovitamam mõõta peoonidena (vt. IV 3 d).

e) I II III III (ainult kui 2. s. sisaldab diftongi): *anaerooblik, aneurüsmest, soloikistlik*. Nendel sõnadel tõuseb rõhutu 2. kesk-

pikk silp arsisesse, kuna pearõhuline 3. ülipikk silp peab leppima sama värsijala teesisega, näit.: *si'ngi a ne u'r ü s m se i'd põle nã'h-tusi*; selle ebameetrilisuse pärast on parem neid sõnu heksameetris mitte tarvitada, mis nende harulduse tõttu on ka kergesti täidetav nõue. Sõnad aga, mille 2. keskpikk silp sisaldab lühikese vokaali, mõõtuvad, nagu ülemal nägime (vt. IV 6 e), tõusvate joonikutena.

f) I II III II (ainult kui 2. s. sisaldab diftongi): *aneurümsed*. Siin on ebameetrilisus heksameetrisse asetumise korral veelgi suurem, sest ka teine arsis täitub rõhutu keskpika silbiga, nii et pearõhuline ülipikk silp asetub teesisesse kahe arsis moodustava rõhutu keskpika silbi vahele. Kui aga siiski peaks tarvis olema kasustada mõnd säärast sõna heksameetris, siis tuleb vaadata, et lõppkonsonandid *d* ja *s* ei satuks vokaalalguliste sõnade ette. Muide sõnad, mille 2. keskpikk silp sisaldab lühikese vokaali, mõõtuvad, nagu nägime (IV 4 d), peooniliselt.

g) I II II III. Siia rühma kuuluvad sõnad jagunevad rõhuolude järgi nelja liiki: *a.* pearõhk esimesel silbil: *inetutest, inetustelt, imestatuid, imestusteks*; *β.* pearõhk teisel silbil: *basiilikast, koleerikuid*; *γ.* pearõhk kolmandal silbil: *nomoteedist, triumfeeriks*; *δ.* pearõhk neljandal silbil: *pinakoteek, aristokraat*. Nendest sobivad heksameetrisse hästi ainult *β* liigi sõnad; näit.: *vã'ljus bãsi'i'lika'st jõuk roo'mlasi || ei' mã kõlee'riku'i'd või sa'llida*. Kõigil teistel on keskpikk teine silp täiesti rõhutu ja osutub seega arsisesse tõstmiseks liiga nõrgaks (vrd. IIIB 1 ja IIIJ 1), eriti veel, kui ta asetseb pea- ja kaasarõhulise silbi vahel, nagu *a* ja *γ* liigi sõnades; näit.: *a.* *si'ngi i'netustest põle puu'du || γ.* *ka's ta triu'mfeeri'ks siis vee'l? || δ.* *ei' mē pĩn'a'kotee'k sēdã vää'rt õle*. Seepärast on soovitatav käesoleva rühma *a*, *γ* ja *δ* liigi sõnu heksameetris võimalikult vältida.

h) I II II II. Siia rühma kuuluvad sõnad jagunevad rõhuolude järgi kolme liiki: *a.* pearõhk esimesel silbil: *inetutes, inetustel, imestatud, imestustel*; *β.* pearõhk teisel silbil: *basiilikum*; *γ.* pearõhk kolmandal silbil: *dioskuurid, triumfeerib*. Siingi sobivad

heksameetrisse hästi ainult β liigi sõnad, näit.: *ko'rd me bāsi'iili-ku'm läks õit'sema* (vrd. III J 2), kuna teiste liikide sõnu on soovitatav samal põhjusel, kui eelmise rühma sõnu, võimalikult vältida. Muide siin tuleb jälle silmas pidada lõppkonsonante ja järgmise sõna alghälilikut; näit.: *a. nüü'd me i'm'e'stust'e'l* $\left\{ \begin{smallmatrix} p\ddot{o}l\ddot{e} \text{ pii'ri} \\ \ddot{o}i \text{ pii'r} \end{smallmatrix} \right\}$ || *ka's tā kōn'etust'e's pōl\ddot{e} au'stav?* || *vee'l tā pī'm'e'stat'u'd sest hii'last* || *γ. ka's tā tri'u'mfeeri'b siis vee'l?* mitte aga *o'n tā kōn'etust'e's aup'a'klik?* || *vee'l tā pī'm'e'stat'u'd olī hii'last.*

i) I II I III (ainult vōōrsõnad pearõhuga 2. silbil, vrd. IV 11 b): *eleegilist, idüllilist, dilemmadeks*; näit.: *pi'kkā ēlē'gīlī'st kantaa'ti.*

j) I II I II (samuti ainult vōōrsõnad pearõhuga 2. silbil, vrd. IV 11 c): *dilemmades, revoldivad*. Siin tuleb silmas pidada sama, mis h rühmas, näit.: *nei'ski dīlē'mmāde's jāid ki'mpu* || *i'kkā pōlē'e'rīvād todā plaati,* mitte aga *dīlē'mmāde's olī ki'mbus.*

k) II III III III (ainult kui üleminek esimeselt lühivokaaliliselt silbilt teisele on vahendatud lihtkonsonandiga, vrd. III L 3 b): *titaanlikkust, balletlikkust*; näit.: *e'i' su tītaa'nlikku'st nēmad pe'lga.* Sõnu, mille 1. s. sisaldab diftongi, näit.: *faunistlikkust,* või milles mainitud üleminek on vahendatud kaksikkonsonandiga, näit.: *despootlikkust,* mõõdame dispondeiliselt, nagu me võime seda soovi korral teha ka kõigi käesoleva rühma sõnadega (vt. p. 16 f).

l) II III III II (samal tingimusel kui eelmise rühma sõnad): *titaanlikkus, balletlikkus*. Siin tekib täpselt sama raskus kui b rühma sõnade epitriidilise mõõtmise puhul. Häda korral võiks lubada skandeerida: *vi'st mū bāl'lē'tlikku's pōl\ddot{e} mee'ldiv,* mitte aga *bāl'lē'tlikku's olī mee'ldiv*. Siingi võib sarnaselt eelmise rühma sõnadega aset leida ka dispondeiline mõõtmine (vt. p. 16 g).

m) II III II III (samal tingimusel kui k rühma sõnad): *fataalseimat, pikantseteks, fataalsustest* (vrd. III F 3 ja III G 3); näit.: *tu'ndku fāta'al'seima'id intri'ige.* Sõnu, mille 1. s. sisaldab

diftongi, nagu *autentsetest*, või milles üleminek 1. silbilt teisele on vahendatud kaksikkonsonandiga, nagu *askeetlikult*, mõõdame dispondeiliselt, mida võime soovi korral teha ka kõigi käesoleva rühma sõnadega (vt. p. 16 j).

n) II III II II (samal tingimusel kui k rühma sõnad, kusjuures 3. s. peaks sisaldama diftongi või kaksikkonsonandi ülemineku vahendajaks neljandale silbile): *fataalseimad*, *fataalsustes*, *pikant-sustel*. Siin tuleb jälle silmas pidada, et lõppkonsonandid *d* ja *s* ei satuks vokaalalguliste sõnade ette (vrd. IV 12 d); näit.: *hu'k-küb fā t a a' l s e i m a' l* $\left\{ \begin{array}{l} \text{teela' h k m e t l} \\ \text{ē l u a a' s t a l} \end{array} \right\}$ || *si' skī fā t a a' l s u s t e' s pōlē pāā' su* || *kōi' kīdēl tē a' dā lā tē' n t s e i m a' d sī nū mō t t e d*, mitte aga *fā t a a' l s u s t e' s ō lē jū' l g e* || *lā tē' n t s e i m a' d ē lū mō t t e d*. Sõnad, milles üleminek kolmandalt lühivokaaliliselt silbilt neljandale on vahendatud lihtkonsonandiga, mõõtuvad, nagu nägime (vt. IV 3 h ja IV 7 i), peoonidena või langevate joonikutena; l-lõpulisilise vorme on ka niisugustest sõnadest võimalik d rühma eeskujul mõõta soovi korral epitriitidena, näit.: *vi' i bī b fā t a a' l s e t e l tē l a' h k m e i l*, kuna s-lõpulisilise vorme on siis parem mõõta ikkagi peoonidena või langevate joonikutena. Sõnad aga, mille 1. s. ei vasta k rühmas esitatud nõudeile, nagu *autentsustes*, *askeetlikud*, mõõtuvad dispondeiliselt, nagu see võib soovi korral sündida ka kõigi käesoleva rühma sõnadega (vt. p. 16 k).

13. Teine epitriit (-v--v) langeb heksameetrist välja samal põhjusel kui ditrohheus (p. 10). Seega osutuvad heksameetris võimatuiks järgmised sõnatüübid:

a) III I III III: *kohtulikkust*, *ootamattust*⁶⁹⁾; *eksministrilt*.

b) III I II II: *kohtulikus*, *ootamatud*, *algelistel*. Kuigi kolmandat keskpikka silpi võiksime mõõta IV 3 all (vt. lk. 41) väljendatud põhimõtte alusel meetriliselt lühikesena (vrd. III E 2 ja III F 2 b), ei saa ometi järgnevat arsisit täita rõhutu keskpika lõppsilbiga, kui vahetult eelnev kaasrõhuline keskpikk silp on pidanud leppima ainult poole teesisega.

⁶⁹⁾ Ametl.: *ootamatust*.

c) III I II I: *kohtuliku, ootamiste, armsamaile*. Lõppsilpi käsitate II C 1 a ja 5 a põhjal meetriliselt pikana; mõõtes teda lühikeselt saaksime ditrohheuse (10), mis on heksameetris samuti kõlbmatu.

14. Ka kolmas epitriit (---) langeb välja samal põhjusel kui teinegi, ühes temaga ka järgmised sõnatüübid:

a) III III I III: *tundlikkusest, kunstnikkudeks, teemantidest, piiskoppidelt*.

b) II III I III: *autentsusest, askeetidelt, apaatsuseks*. Viimase näite 1. silpi võiks II C 8 b põhjal mõõta ka meetriliselt lühikesena, kuid see meid ei aitaks, sest sel korral saaksime dijambi (11), mis on heksameetris samuti tarvitamiskõlbmatu.

c) II II I III: *istutuseks, paistetunuid, pikutamast; apoteoos, arhipelaag*. Erandiks on sarnaselt IV 11 b rühmaga ainult need võõrsõnad, mille pearõhk on teisel silbil, nagu *arkaadilist, retoorilist*, sest nende kolm viimast silpi ühtivad foneetiliselt III I 3. rühma trimakriliselt mõõdetavate sõnadega, võimaldades käesoleva rühma jaoks dispondeilise mõõtmise (vt. p. 16 t).

d) II II I II: *istutusel, paistetunud, pikutamas*. Siingi on erandiks sarnaselt IV 11 c rühmaga võõrsõnad, mille pearõhk on 2. silbil (vt. p. 16 u).

15. Neljas epitriit (---) jälle sobib heksameetrisse. Tema kaks esimest silpi täidaksid spondeilise värsijala, kolmas tõuseks järgneva daktüütilise värsijala arsisesse ja neljas täidaks sama värsijala teesise esimese poole (---|---). Siin võiksid figureerida järgmised sõnatüübid:

a) III III III I: *maakondlikku, kontsertlikke, tundlikkusse* (= *tundlikkusesse*), *tundmattusse* (= *tundmattusesse*)⁷⁰; näit. *maakondlikku elüti || tundmattusse täi vaibus*.

b) III III III II: *maakondlikkus, kontsertlikkus* (II B 2 põhjal, vrd. ka IV 6, 2 lk. 45); näit.: *eeskava kontsertlikkus mu töö*.

c) III II III I: *ilmsetesse, määrustikku, piiskoplikku, piiskopkonda*; näit.: *ei seda määrustikku ma poolda || nüüd kühu piiskopkonda sa kuulud?*

⁷⁰) Ametl.: *tundmatusse* (= *tundmatusesse*).

d) III II III II: *piiskoplikkus, deemonlikkus* (vrd. b); näit.: *dee'-monli'kkus ta käitumise's põle mee'ldiv.*

e) II III III I: *fataalsusse, pikantseisse, askeetlikku, faunistlikku.* Need sõnad peaksid välteliselt kuuluma siia, kuid nad ei lase endid heksameetris paigutada 4. epitriidile ainukohasesse asendisse, sest pearõhuline ülipikk silp teesises ei sobi pärast keskpikka rõhutusilbilist arstist; *pi'kantsei'sse* ja *a'skeetli'kkū* kõlaksid väga pentsikult. Sõnadel, milles üleminek esimeselt lühivokaaliliselt silbilt teisele on vahendatud lihtkonsonandiga, võiks 1. silpi II C 8 b põhjal mõõta ka lühikesena, kuid sellest poleks mingit abi, sest siis saaksime antispasti (p. 9), millega pole samuti midagi peale hakata. Järelikult peavad kõik selle rühma sõnad heksameetrist välja langema.

f) II II III I: *istandusse, õpetlikku, õnnistusse; esparsetti, printsiipaati*; soovi korral ka *õnnetusse, apetiiti* (vrd. IV 4 g); näit.: *i'stan-du'sse mā lā'ksin || e'sparsé'tti tā kü'lvas || vi'st olēd o'nnetu'sse sā sā'ttūnūd.*

g) II II III II: *vastastikkus, pealistikkus; intensiivsed, antikvaarsel, restauraator*; soovi korral ka *apetiitsed, arreteeriv* (vrd. IV 4 h); näit.: *va'stasti'kkus mē ki'ndlus ja lootus || i'ntensiiv-sēd āroo'mid || vad't kui d'peti'i'tsēd on ōu'nad!*

h) II I III I: *kirjanikku, kaunimasse, paksemaisse; antiloopi, automaatne* (vrd. III I 3 a ja III I 4 a); soovi korral ka *pikemasse, õnnelikku, helleniste* (vrd. IV 4 e); näit.: *k'i'rjāni'kkū mā ko'htāsin || a'n'ti'loo'pī tā si'lmas || ju'htidā ō'n'nēli'kkū āta'a'ki tā ta'htis.*

i) II I III II: *täielikkus; automaatsed, instrueeriv*; soovi korral ka *õnnelikkus, lapidaarsed* (vrd. IV 4 f); näit.: *au'tōma'a'tsēd ja kiiv'ed tā lii'ked || suu'r si'nū ō'n'nēli'kkus ja rōō'm.*

j) II II II I (ainult võõrsõnad pearõhuga 2. silbil): *atleetika, akustika.* Et neil sõnul lõppsilp on kaarõhuline, seega lühivokaaliline, siis peavad nad mõõtuma 4. epitriidina, ei sobi aga rõhuolude tõttu sarnaselt e rühma sõnadega 4. epitriidile ainukohasesse asendisse heksameetris ja peavad sealt seetõttu välja langema. Sõnad aga, mille pearõhk on 1. või 3. silbil, mõõtu-

vad oma poolpikavokaalilise lõppsilbi tõttu dispondeiliselt (vt. 16 p), osalt ka tõusvate joonikutena (6 m).

16. Dispondeus (----) mahub heksameetrisse, pealegi kahes kombinatsioonis. Esimese järgi täidaks kumbki silbipaar eraldi ühe spondeilise värsijala (-|-|-), teise järgi langeks 1. silp ühe spondeilise värsijala teesisesse, 2. ja 3. s. täidaksid järgmise spondeilise värsijala ja 4. s. tõuseks kolmanda värsijala arsisesse (-|-|-|-). Selle teise variandi järgi ulatuksid seega dispondeilised sõnad sarnaselt 1. epitriidiga (p. 12) kolme värsijala piiridesse. Vaatame nüüd, kumma variandi järgi on üht või teist dispondeilist sõnatüüpi heksameetris sobivam rakendada.

a) III III III III: *seltskondlikkust, kontsertlikkust*; sobib mõlemas variandis, näit.: *hä'sti me seltskondlikkust hi'ndame* või *hea'd seltsko'ndlikku'st kõik hi'ndavad*. 1. variant on parem rõhu-, teine tsesuuriolude huvides.

b) III II III III: *piiskoplikkust, demonlikkust*; sobib paremini esimeses variandis, sest muidu peaks teine kui nõrgim silp tõusma ebaloomulikult arsisesse ülipikavärtlaliste teessilpide vahel; järelikult: *si'i'ski ta pi'i'skopli'kkust sa'llis*.

c) III III II III: *seltskondlikust, kaksteistkümmend⁷¹⁾, teemantjalt, apteekriteks*; sobib paremini teises variandis samal põhjusel kui eelmine esimeses, näit.: *sea'lt seltsko'ndliku'lt koosvi'i'bimise'lt tuli si'i'a || nee'd aptee'krite'ks ei saa' || mei'd kaks-te'i'stkümme'nd oli si'i's*.

d) III III II II (eeskätt sõnad, milles üleminek 3. silbilt neljandale on vahendatud kaksikkonsonandiga või mille 3. s. sisaldab diftongi, vrd. IV 7 d): *seltskondlastel, maakaitslastes, teeäärseimad*. Kombinatsiooni valikul on siin otsustandev lõppkonsonant, kusjuures võime täpselt seirata III F 2 a ja III G 2 all antud juhtnööre. Järelikult kui sõna lõpeb l-ga, siis võime tarvitada teda nii vokaa-liga kui ka konsonandiga algava sõna ees mõlemas dispondeilises kombinatsioonis, näit.: *seltskon d la'stel* $\left\{ \begin{array}{l} ei' õle' ae'ga \\ la'hkuda ta'rvis \end{array} \right\} ||$

⁷¹⁾ Vt. lk. 41, märk. 59.

nüü'd seltsk'o'ndlaste'l $\left\{ \begin{smallmatrix} \text{õh} \\ \text{põle} \end{smallmatrix} \right\}$ *ae'ga*; s-lõpulisi vorme võime ainult konsonandiga algavate sõnade ees tarvitada mõlemas kombinatsioonis, näit.: *ma a'kaitsla'stes pää'smīnē me'il* || *nei's ma a'kaitslaste's põle pää'smist me'il ega te'istel*, vokaaliga algavate sõnade ees aga tarvitame s-lõpulisi ainult esimeses kombinatsioonis, näit.: *ma a'kaitsla'stes ootāmē pää'stjaid*, mitte aga *nei's ma a'kaitslaste's õle kī'ndel*; viimaks d-ga lõppevaid vorme tarvitame kõikjal esimeses kombinatsioonis, näit.: *tee'äärsei'ma d puu'd õlā d pa'ljad* || *tee'äärsei'ma d aa'sad ha'ljad*. Sõnad, milles üleminek kolmandalt lühivokaaliliselt silbilt neljandale on vahendatud lihtkonsonandiga, mõõtuvad, nagu nägime (7 d), langetate joonikutena; l-lõpulisi vorme võiks aga III F 2 b all öeldu põhjal mõõta ka nendest soovi korral dispondeiliselt mõlemas kombinatsioonis, näit.: *ma a'kon dli'kel pāe'vādēl* või *se'l ma a'ko'n dli'k'u'l koosvi'ibimise'l põle lõ'ppu*. Viimane variant on eelistatav.

e) III III II I (ainult sõnad, mille 3. s. sisaldab diftongi, äärmise vajaduse korral): *tee'äärsei'ma*; võimalik on ainult 1. kombinatsioon (vt. IV 7 c).

f) II III III III (eeskätt sõnad, mille 1. s. sisaldab diftongi või milles üleminek 2. silbile on vahendatud kaksikkonsonandiga, vrd. IV 12 k): *faunistlikkust*, *askeetlikkust*, *despootlikkust*; soovi korral ka *titaanlikkust*, *balletlikkust*. Et siin on tegemist võõrsõnadega, millel pearõhk asetseb 2. silbil, siis on siin ainusobiv rakedada teist dispondeilist kombinatsiooni, seda enam, et sel puhul keskpikk algsilp langeb loomukohaselt teesisesse; näit.: *suu'rt a skeetlikkust neis mār'kasīn* || *ei' tita a'nlikkust temā pe'lga*.

g) II III III II (jällegi eeskätt need sõnad, mille 1. s. sisaldab diftongi või milles üleminek 2. silbile on vahendatud kaksikkonsonandiga, vrd. IV 12 l): *faunistlikkus*, *askeetlikkus*; soovi korral ka *titaanlikkus*, *balletlikkus*. II B 2 ja IV 12 b all öeldu põhjal peaks neid sõnu mõõtma õieti 4. epitriidi kujul sarnaselt II III III I rühma sõnadega (IV 15 e). Et aga see rühm langes heksameetrist välja,

siis võime käesoleva rühma sõnadele teha häda korral kontsessiooni IV 12 b ja l rühmade eeskujul, lubades neid mõõta dispondeiliselt teises kombinatsioonis sama kitsendusega, mis on üles seatud äsjamainitud rühmade kohta. Järelikult: *suu'r askeetlikku's põle voo'rus || ei' balle'tlikku's meid tõmba*, mitte aga *suu'r askeetlikku's oli voo'rus*.

h) III II II II: *piiskoplikud, määrustikes, ahtakestel*; siin sobib ainult esimene variant, näit.: *se'llel pi'iskopk'o'nna l ma'd oli külluses*.

i) III II II I: *piiskopliku, määrustiku, ahtakeste* (II C 5 a põhjal); siingi sobib ainult esimene variant, näit.: *se'lle pi'iskopk'o'nna pii'rides*.

j) II III II III (eeskätt sõnad, mille 1. s. sisaldab diftongi või milles üleminek 2. silbile on vahendatud kaksikkonsonandiga, vrd. IV 12 m): *autentsustest, autentseimaid, askeetlikult, diktaatorlik*; soovi korral ka *fataalseimat, pikantseteks*. Nagu f rühmas, nii siingi on ainusobiv rakendada teist kombinatsiooni, näit.: *nei's aute'ntseima'is dokume'ntides || nii' askeetlikult oma noo'ruse vee'tis || nei'd fataal'seimaid intri'ige*.

k) II III II II (eeskätt sõnad, milles 1. ja 3. silp sisaldavad kas diftongi või kaksikkonsonandi ülemineku vahendajana järgmisele silbile, vrd. IV 3 h, 7 i ja 12 n): *autentsustes, autentseimad, hispaanlastel*; soovi korral ka *fataalsustes, latentseimad*; l-lõpulistest vormidest koguni *fataalsetel, latentsetel* (vrd. IV 12 n). Et siin 16 f rühma eeskujul on ainusobiv rakendada teist dispondeilist kombinatsiooni, siis tuleb vältida s- ja d-lõpuliste vormide asetamist vokaalalguliste sõnade ette. Järelikult: *nei'l hispaanlastel oli re'lvi || nei's aute'ntsuste's põle ka'htlust || se'l fataal'seim'al teela'hkmel || noo'd late'ntseima'd sinu mõ'tted || noi'l fataal'setel eluad'stail*. Nagu näha, vorme *fataalsetel, latentsetel* jts. on võimalik kvantiteerida nelja moodi: 1) teise peoonina (3 h), 2) langeva joonikuna (7 i), 3) esimese epitriidina (12 n) ja dispondeusena teises kombinatsioonis. Mõõduandev on nende raske-

päraste võõrsõnade paigutamises põhimõte: nii vabalt kui võimalik ja ometi nii reeglipäraselt kui tarvilik.

l) II II III III (eeskätt sõnad, millel 1. või 2. silp sisaldavad kas diftongi või kaksikkonsonandi ülemineku vahendajana järgmisele silbile, vrd. IV 6 g): *autoktoonseid*, *intensiivsust*, *repulsiivset* soovi korral ka *õpetattust* ⁷²⁾, *apetiitseks*. Siin on sobivam esimene kombinatsioon, näit.: *nee'd siin i'ntensiivselt töö'tavad* || *se'llist õ'peta'ttust poo'ldame*.

m) II I III III (eeskätt sõnad, milles 1. keskpikk silp sisaldab diftongi või kaksikkonsonandi ülemineku vahendajana järgmisele silbile, vrd. IV 6 f): *täielikkust*; *automaatselt*, *akrobaatlik*, *absoluutseid*; soovi korral ka *õnnelikkust*, *ateistlik*, *lapidaarset*. Siin on ainusobiv esimene kombinatsioon, näit.: *täi'eli'kkust tao'tlēmē kõi'ges* || *nii' tēmā a'utōma'a'tselt lii'kus* || *a'tēi'stlik voo'l oli vōi'mul*.

n) II II II III: *paistetustest*, *liigutustelt*, *kipakateks*; *antikvaarilt*, *atestaadist*, *taumaturgiks*, *restaureeriks*; soovi korral ka *katakombist*, *apetiidilt*, mis sõnu teatavasti lubasime mõõta ka tõusvate joonikutena (vt. ülemal, p. 6 k). Need sõnad tulevad tarvitusele esimeses kombinatsioonis, näit.: *ne'ndest li'igutu'stest ho'i'duge* || *ne'ndelt n'a'p'a k'a'telt nai'stelt* || *suu'reks ta'u'ma'tu'r'giks ta'htsite saa'da* || *se'llest k'a'ta k'o'mbist vä'ljuge*. Erandi moodustavad aga kõik need võõrsõnad, mille pearõhk on teisel või neljandal silbil, nagu *atleetikast*, *akustikat*; *antitoksiin*, *aplikatuur*; neid tarvitame muidugi teises kombinatsioonis, näit.: *ka's a ku'stika't said proo'vida?* || *see' apli'katu'u'r ei kõ'lba*.

o) II II II II: *paistetustel*, *liigutustes*, *kipakates*; *antikvaaril*, *atestaadid*, *taumaturgil*, *restaureerin*; *atleetikas*, *akustikal*; soovi korral ka *katakombid*, *apetiidil* (vrd. IV 6 l). Sarnaselt eelmise rühmaga tarvitame sõnu, mille pearõhk asetseb 1. või 3. silbil, esimeses kombinatsioonis, sõnu aga, mille pearõhk on 2. silbil, teises, kusjuures viimasel juhul peame silmas, et lõpu**d**, *b*, *d* ja *s* ei

⁷²⁾ Ametl.: *õpetatust*.

satuks vokaalalguliste sõnade ette. Järelikult: *ka's neil li'gutustel mõ'tet o'ngi?* || *sea'l temā r'estaure'erib hoo'neid* || *ei' need k'a'tak'o'mbi d kōlba*, kuid *ei' atle'e'tika's nii toi'mida vōi'.*

p) II II II I: *paistetuste, kipakate; antikvaari, atestaadi, restaureeri*; soovi korral ka *katakombi, apetiidi* (vrd. IV 6 m). Selles rühmas on võimalik ainult esimene kombinatsioon, sest võõrsõnad pearõhuga 2. silbil, nagu *atleetika*, sattusid oma lühivokaalilise lõppsilbiga 4. epitriidi tüüpkonda (vt. IV 15 j), kus nad aga heksameetrisse täiesti sobimatuina hoopis välja langesid. Siia ülejäänuid võime skandeerida seega järgmiselt: *ka's jūbā i'stu-tu'ste hoo'aeg a'lgab?* || *ha'lva a'testa'di sai'n* || *k'a'tak'o'mbi u'ks jäi la'hti.*

q) II I II III: *suuremateks, karmimatest, õpilastelt, õnnelikult, mullaseimaid; eumeniidiks, aplodeeriks* (II C 1 a ja 5 a põhjal); soovi korral ka *kataraktist, aparaadilt* (vrd. IV 6 h). Neid kõiki saame tarvitada ainult esimeses kombinatsioonis, näit.: *ke's teist suu'rēm'a'teks si'rgūnūd?* || *ne'ndelt õ'pīl'a'stelt nõu'dsimē va'stust* || *jōu'dsimē ō'n nēl'ikult si'nna* || *ei' temā a'plōde'eriks nō'nda* || *mōō'dūgē k'a'tā'r'a'ktist ru'ttu.* Erandiks on siin võõrsõnad pearõhuga lõppsilbil, nagu *autoriteet, biblioteek*, mis ei sobi 1. kombinatsioonis samal põhjusel, mis on esitatud IV 6 b all, ega ka 2. kombinatsioonis, sest I-vältelist 2. silpi ei saa ometi tõsta arsisesse, ja mis peavad seetõttu heksameetrist välja jääma.

r) II I II II: *suuremates, karmimatel, õpilastel, õnnelikud, mullaseimas; eumeniidid, aplodeerib*; soovi korral ka *kataraktid, aparaadis* (vrd. IV 6 i). Neid saab samuti tarvitada ainult esimeses kombinatsioonis, näit.: *ke's neist suu'rēm'a'tes lae'vades?* || *si'i'nseil õ'pīl'a'stel tea'dmisi ro'hkesti* || *eu'mēni'idid ro'i'mari ka'nnul* || *o'n need a'pāra'did si'ndsad?*

s) II I II I: *suuremate, karmimate, õpilaste, õnneliku, mullaseima; eumeniidi, aplodeeri*; soovi korral ka *katarakti, aparaadi* (vrd. IV 6 j). Ainusobiv on jälle esimene kombinatsioon, näit.: *a'stuge suu'rēm'a'te lae'vade juu'rde* || *sōu'dsimē ka'lju'seimā mu'rdluse*

suu'nas || suu'r õl̃ eu'mēni'i'dī rae'vūs || sii'n õl̃ ka'tāra'kti voo'l väga ki're.

t) II II I III (ainult võõrsõnad pearõhuga 2. silbil, vt. IV 14 c): *arkaadilist, retoorilist, harpüiadeks, pürrooliseid, albiinodelt.* Siin on võimalik ainult teine kombinatsioon, näit.: *ei' retoo'rīlīst kõneku'nstī mā o'ska || ei' harpüi'āde'st tohi rää'kida.*

u) II II I II (samuti ainult võõrsõnad pearõhuga 2. silbil, vt. IV 14 d): *pürroolised, boikotivad, albiinodes.* Siin on samuti võimalik ainult teine kombinatsioon, kusjuures tuleb silmas pidada. et lõpud *d* ja *s* ei satuks vokaalalgulise sõna ette; näit.: *nüü'd boiko'tīva'd tema kau'pu || ei' albiin'ōde'l olē vä'rvist juu'stes.*

v) III II I III (ainult võõrsõnad pearõhuga lõppsilbil, vrd. IV 8 c): *panhellenism, pangermanist, kontratarei.* Siin on võimalik ainult teine kombinatsioon, näit.: *nüü'd pan'helle'nī'sm loob ēndālē pi'nda.*

w) III II II III (eeskätt sõnad, milles üleminek 2. silbilt kolmandale või kolmandalt neljandale on vahendatud kaksikkonso-nandiga, vrd. IV 8 f): *mäestikustelt, kontrapunktist;* soovi korral ka *mäestikutuid.* Rõhuolude järgi need sõnad jagunevad kolme liiki: *α.* sõnad, mille pearõhk on esimesel ja kaasrõhk teisel silbil, nagu *mäestikustelt;* *β.* sõnad, mille pearõhk on esimesel ja kaasrõhk kolmandal silbil, nagu *ahtake'teks, kontrapunktist;* *γ.* sõnad, mille pearõhk on neljandal, kaasrõhk aga esimesel silbil (võõrsõnad), nagu *kõntrapunktist.* Nendest tarvitame *β* liigi sõnu loomulikult esimeses kombinatsioonis, näit.: *ne'ndest a'htake'stest pae'ltest || ka's olēd k'o'ntrapu'ntist kuulnud?,* kuna *α* ja *γ* liigi sõnadel võib tulla rakendusele ainult teine kombinatsioon, näit.: *α. nüü'd mäesti'kust'elt jõe'ka'ldailt la's-kumē o'rgu || ne'i'd mäesti'kutui'd maasti'kke me oo'tame || γ. ka's kon'trapunk'tist põle saa'bunud?* Et aga *α* liigi sõnadel kaas-rõhuline keskpikk teine silp tõuseb arsisesse vahetult pärast pea-rõhulist ülipikavärtelist silpi sisaldavat teesist, kuna *γ* liigi sõnadel koguni rõhutu keskpikk teine silp satub arsisesse vahetult pärast

kaasrõhulist ülipikavärtlisest silpi sisaldavat teesist, siis on α ja γ liikide sõnu selle ebameetrlisuse tõttu soovitatav dispondeilises mõõtmisviisis võimalikult vältida.

Olles jõudnud lõpule neljasilbiliste sõnade vaatlusega, mis-suguseid silbiväldete järgi klassifitseerides oleme saanud $3^4 = 81$ rühma, lisandame lõpuks kõikide nende rühmade registri, mille põhjal on kergem leida, kuhu rühma (resp. rühmadesse) üks või teine sõna kuulub ja mis numbriga all teda võib leida. Dispondeuste juures märgistame ka, kummas kombinatsioonis vastav tüüp võib esineda. Miinusmärgiga tähistame ühtlasi, et vastav tüüp on heksameetris rakendatamatu [täiesti: —, osaliselt: (—)].

- I I I I dipürrihh (1) —
- I I I II 4. peoon (5 b) —
- I I I III „ „ (5 a) —
- I I II I tõusev joonik (6 d)
- I I II II „ „ (6 c)
- I I II III „ „ (6 b) (—)
- I II I I 2. peoon (3 i)
- I II I II dijamb (11 c) — || 1. epitriit (12 j)
- I II I III „ (11 b) — || 1. epitriit (12 i)
- I II II I antispast (9 b) —
- I II II II 1. epitriit (12 h)
- I II II III „ „ (12 g)
- II I I I langev joonik (7 k) —
- II I I II korijamb (8 h)
- II I I III „ (8 g)
- II I II I tõusev joonik (6 j) || dispondeus (16 s) I
- II I II II „ „ (6 i) || „ (16 r) I
- II I II III „ „ (6 h) || „ (16 q) I (—)
- II II I I langev joonik (7 j) (—)
- II II I II 3. epitriit (14 d) — || dispondeus (16 u) II
- II II I III „ „ (14 c) — || „ (16 t) II
- II II II I tõusev joonik (6 m) || 4. epitriit (15 j) — || dispondeus (16 p) I

- II II II II tõusev joonik (6l) || dispondeus (16 o) I, II
 II II II III „ „ (6 k) || „ (16 n) I, II
 I I III I 3. peoon (4 a)
 I I III II „ „ (4 b)
 I I III III tõusev joonik (6 a)
 I III I I 2. peoon (3 a)
 I III I II „ „ (3 b)
 I III I III dijamb (11 a) —
 III I I I 1. peoon (2) —
 III I I II korijamb (8 b)
 III I I III „ „ (8 a)
 I II III I 3. peoon (4 c) (—)
 I II III II „ „ (4 d) || 1. epitriit (12 f)
 I II III III tõusev joonik (6 e) || 1. epitriit (12 e)
 I III II I 2. peoon (3 c) (—)
 I III II II „ „ (3 d) || 1. epitriit (12 d)
 I III II III 1. epitriit (12 c)
 I III III I antispast (9 a) —
 I III III II 1. epitriit (12 b)
 I III III III „ „ (12 a)
 II I III I 3. peoon (4 e) || 4. epitriit (15 h)
 II I III II „ „ (4 f) || „ „ (15 i)
 II I III III tõusev joonik (6 f) || dispondeus (16 m) I
 II III I I 2. peoon (3 e) || langev joonik (7 f)
 II III I II „ „ (3 f) || „ „ (7 g)
 II III I III 3. epitriit (14 b) —
 II II III I 3. peoon (4 g) || 4. epitriit (15 f)
 II II III II „ „ (4 h) || „ „ (15 g)
 II II III III tõusev joonik (6 g) || dispondeus (16 l) I
 II III II I 2. peoon (3 g) (—) || langev joonik (7 h) (—)
 II III II II „ „ (3 h) || langev joonik (7 i) || 1. epitriit (12 n) ||
 dispondeus (16 k) II
 II III II III 1. epitriit (12 m) || dispondeus (16 j) II
 II III III I 4. „ „ (15 e) —

- II III III II 1. epitriit (12l) || dispondeus (16g) II
 II III III III „ „ (12k) || „ (16f) II
 III I III I ditrohheus (10a) —
 III I III II „ (10b) —
 III I III III 2. epitriit (13a) —
 III II I I langev joonik (7e) —
 III II I II korijamb (8d)
 III II I III „ (8c) || dispondeus (16v) II
 III I II I 2. epitriit (13c) —
 III I II II „ „ (13b) —
 III I II III korijamb (8e)
 III II II I dispondeus (16i) I
 III II II II „ (16h) I
 III II II III korijamb (8f) || dispondeus (16w) I, II
 III III I I langev joonik (7a)
 III III I II „ „ (7b)
 III III I III 3. epitriit (14a) —
 III II III I 4. „ (15c)
 III II III II „ „ (15d)
 III II III III dispondeus (16b) I
 III III II I langev joonik (7c) || [dispondeus (16e) — I]
 III III II II „ „ (7d) || „ (16d) I, II
 III III II III dispondeus (16c) II
 III III III I 4. epitriit (15a)
 III III III II „ „ (15b)
 III III III III dispondeus (16a) I, II

Viiesilbilisi sõnu me läbi harutama üldse ei hakka, sest see viiks liiga pikale; kui kolmesilbilisi sõnu on $3^3=27$, neljasilbilisi $3^4=81$, siis viiesilbilisi sõnu saaksime $3^5=243$ rühma. Nendest langeb kahtlemata veel palju suurem hulk heksameetrist kõlbmatutena välja, sest mida pikemad sõnad, seda vähem on nende hulgas niisuguseid, mis lasevad endid painutada teatud kindla skeemi raamidesse. Usun, et siia maani läbiharutatud põhi-

mõtete ja neid illustreerivate kaunis rohkete näidete alusel pole raske paigutada iga ettejuhtuvat viie-, kuue- või enamsilbilist sõna õigelt viisil õigesse kohta. Meenutame siiski igaks juhuks veel kord kõige üldisemad, tervet süsteemi punase niidina läbivad põhimõtted.

1. III-vältelisi sõnasilpe käitleme kõikjal pik-kade meetrumisilpidena, välja arvatud Ia ja b all mainitud ühesilbilised sõnad, mida võib mõõta *ad libitum*.

2. I-vältelisi sõnasilpe käitleme kõikjal lühikeste meetrumisilpidena, välja arvatud juhud, kus see silp pika- (resp. poolpika-) vokaalilisena on võimeline moodustama koos eelneva keskpika silbiga spondeust (vt. rühmad IIC 1a ja 5a; IIIC 1, [G 1] 12, 3a ja 4a, K1; IV 6d, j ja m, 12i ja j, 13c, 15h ja i, 16 e, i, m ja p—v).

3. II-vältelistest sõnasilpidest käitleme diftonge ja pikki vokaale sisaldavaid silpe peaaegu alati pikkade (kuid vt. IIC 1b), lühivokaale sisaldavaid aga kord pikkade, kord lühikeste meetrumisilpidena, sedamööda kuidas need silbid sõna- või värsijalaseoses kombineeruvad lühikeste, ülipikkade või teiste keskpikkade sõnasilpidega (vrd. IV 3, lk. 41 ja IV 6, lk. 45).

Ülemalesitatud süsteemi praktilist rakendatavust illustreerigu järgmine tõlkenäide ⁷³⁾ Ovidiuse „Metamorfoosidest“ (I 89—100):

*Kuldaja|järk || es|malt || löi | öitsele, | sundija | suuta
seaduse | puududes | mis || ise|endast | õigusi | austas.
Nuhtlus ja | hirm || oli | tundmata, | ei || vask|tahkudel | loetud
ähvar dus||sõnu, | härras | hulk || ei | õiguse|mõistja
⁵ kartnud pa|let, || olid | vaid || ise | kõik || ilma | kohtuta | kaitstud.*

⁷³⁾ Püstkriips | näitab värsijalgade vahekohti, märk || sõnade vahekohal tähistab tähtsamaid tsesuure.

Veel ei | raiu|tult || mänd | laskunud | mäestiku | turjalt
 kaugeid | voogude | rüppe || kü|lastama | maakera | kaari,
 tundmatud | veel || sure|likkudel | siis || olid | vöörmere|rannad.
 Veel ei | kraavide | vöö || järsk | ringinul | linnade | piirdel,
 10 ei pasu|nat || sir|get, || vask|painsaid | sarvede | keerde,
 kiivreid, | saableid | tuntudki | veel, || sõja|sõitjate | soota
 sulneid | siis || inim|kond || mure|tult || üha | puhkusi | veetis.

Järgnev tabel näitab järjekorras iga selles tõlkenäites esineva sõna põhjendust vastava paragrahviga ülemalesitatud süsteemis:

IV 8 a; II B 3 b; I 3; III E 1; III E 1; II B 1
 III E 1; III E 2; I 1; IV 6 a; III E 1; II B 2
 II B 2; I a; I 1; II A 1; III F 1; I 2; IV 7 b; II B 2
 III J 2 (II) + II A 1; II C 6 a; I 2; I 3; III E 1 + II B 1
 5 II B 2; II A 3; II A 2; I 1; II A 1; I 1; II C 5 b; III F 1; II B 2
 I 2; I 3; III J 3 a; I 3; III E 2; III F 1; II C 7 a
 II B 4 a; III E 1; II B 1; IV 3 i; III E 1; II B 1
 III F 2 b; I 1; (II A 1 + III E 2); I 1; II A 2; I 1 + II A 1 + II C 6 a
 I 2; I 3; III E 1; I 2; I 3; III E 2; III E 1; II B 2
 10 I 1; III A 3; II B 3 b; III H 3; III E 1; II B 1
 II B 4 a; II B 4 a; III F 1; I 1; II A 1 + III F 1; II B 1
 II B 4 a; I 1; III B 3; III B 3; II A 1; III E 1; II B 2.

Tsesuuride suhtes peaksid esitatud värsid olema rahuldavad. Esimeses värsis on *trithemimeres*⁷⁴) (lühend.: $\frac{3}{2}$) ja *pentthemimeres*⁷⁵) (lüh.: $\frac{5}{2}$), teises $\frac{5}{2}$, kolmandas $\frac{3}{2}$ ja *hepthemimeres*⁷⁶) ($\frac{7}{2}$), neljandas $\frac{3}{2}$ ja $\frac{7}{2}$, viiendas kõik kolm ($\frac{3}{2}$, $\frac{5}{2}$ ja $\frac{7}{2}$), kuuendas $\frac{5}{2}$, seitsmendas naistsesuur 3. värsijalas (nn. *katá triton trochaion*), kaheksandas $\frac{3}{2}$ ja $\frac{7}{2}$, üheksandas $\frac{5}{2}$, kümnendas $\frac{3}{2}$ ja $\frac{5}{2}$, ühe-teistkümnendas $\frac{7}{2}$ (see värss on kõige nõrgemini tsesureeritud) ja

⁷⁴) Värsilõige teises värsijalas mingi sõna lõppsilbi sattumisel arsisesse.

⁷⁵) Värsilõige kolmandas värsijalas mingi sõna lõppsilbi sattumisel arsisesse.

⁷⁶) Värsilõige neljandas värsijalas mingi sõna lõppsilbi sattumisel arsisesse.

kaheteistkümnendas jälle kõik kolm meestsesuuri ($\frac{3}{2}$, $\frac{5}{2}$ ja $\frac{7}{2}$). Bukooliline dierees esineb kõigis värsses peale kolmanda ja üheteistkümnenda (Ovidiusel peagu niisama sagedasti, nimelt 9 värssis). Esimeses värssis oleks sõna- ja värsirõhu konflikt olnud välditav järjekorra muutmisega (*kuldaja|järk löi | õitsele | esmalt | . . .*), kuid siis oleks *penthemimeres* läinud kaduma. Sama tsesuuri saavutamise huvides on teises reas teostatud inversioon (pro *mis iseendast seaduse puududes . . .*), sest muidu oleks see värss jäänud hoopis ilma tsesuurita. Sääraseid võtteid tuleb tsesuuri huvides teostada kaunis sagedasti, sest tsesuur on heksameetris tähtis tegur, millele küllaldase tähelepanu osastamisest oleneb suurel määral heksameetri tervikus ja eurütmia.

19. VII 1937.

Pean siinkohal oma meeldivaks kohuseks avaldada südame-likemat tänu mag. P. Ariste'le, kelle pidevaile nõuandeile käes-olev uurimus võlgneb suurel määral oma toimetuleku. Prof. G. Suits'ule võlgnen aga suurimat tänu just teose trükkitoimetamise ja paljude lahkete näpunäidete eest, mis aitasid tunduvalt tõsta töö üldist väärtust. Ka lektoritele dr. J. V. Veski'le ja dr. K. Schreinert'ile olgu siinkohal avaldatud tänu keelelise eelkorrektuuri teostamise eest.

Das System des quantifizierenden Hexameters im Estnischen.

[Autoreferat.]

Die äusseren Kennzeichen der neuzeitlichen Poesie sind das Versmass und der Reim, von denen dem Versmass die ausschlaggebende Rolle zufällt. Es beruht auf der regelmässigen Abwechslung der betonten und unbetonten Silben, erweist sich also vorzugsweise dem akzentuierenden Prinzip unterworfen. In der antiken Poesie dagegen gründet sich das Versmass auf die regelmässige Abwechslung von langen und kurzen Silben, was man als quantifizierendes Prinzip zu bezeichnen pflegt. Dabei bedient man sich des in der neuzeitlichen Poesie so beliebten Endreims gar nicht, der — von Gorgias in die Rhetorik eingeführt — sich vielmehr als ein Verzierungs mittel echtprosaischer Zugehörigkeit herausstellt. Hieraus ergibt es sich, dass die moderne Poesie in gewissem Sinne die Gepflogenheit der antiken Kunstprosa befolgt, während die antike Verstechnik in der neuzeitlichen Literatur beinahe restlos verschollen ist.

Doch die estnische Sprache ist, ähnlich der finnischen, infolge ganz besonderer Ausgeprägtheit von Dauerstufen ihrer Wortsilben im Vergleich zu vielen anderen modernen Sprachen hinsichtlich der Befolgung des quantifizierenden Prinzips der antiken Verstechnik in einer durchaus günstigeren Lage, weshalb im folgenden der erstmalige Versuch angestellt wird, alle estnischen Wörter im Hinblick auf die Übersetzung antiker Poesie auf Grundlage des quantifizierenden Versifizierungsprinzips zu systematisieren.

Bei der Ausbildung des quantifizierenden Verssystems könnte man vier besondere Ausgangspunkte zugrunde legen. Der erste

gründet sich auf die *Mora* einteilung. Dementsprechend müssten alle einem und demselben *Metrum* zugehörigen Versfüsse von solchen Silben eingenommen werden, die beim Skandieren in jedem Versfuss stets genau dieselbe Summe von Zeitmasseinheiten ergeben. Diese Moratheorie, wie sie in den landläufigen Handbüchern der Metrik behandelt worden ist, hat sich aber auf Grund der diesbezüglichen Untersuchungen von E. Rosengren, B. Collinder u. a. als nicht stichhaltig erwiesen, weshalb sie als Grundlage des estnischen quantitierenden Verssystems wohl nicht zu verwenden ist.

Das zweite Quantitierungsprinzip könnte man das *syllabisch*e nennen. Es besteht darin, dass jeder Silbentypus schon im voraus als lange oder kurze *Metrum*silbe festgestellt und demgemäss auch jedesmal behandelt wird. Die antike Verspraxis war nicht *syllabisch*-quantitierend; denn nur ein kleiner Teil von Silben, und zwar die naturlangen geschlossenen, wurden stets als lange *Metrum*silben behandelt, während in allen übrigen Fällen die Position der Silbe ausschlaggebend war. Auch im Estnischen kann dies Prinzip nicht in vollem Umfang zur Geltung gebracht werden, weil hier die Vielheit und Mannigfaltigkeit der Dauerstufen der einzelnen Wortsilben jede schroffe und unwiderrufliche Grenzscheidung als unerlaubte Willkür erweisen würde.

Der dritte Ausgangspunkt richtet sich nach der *Position*. Die metrische Länge der Silben wird durch ihre Stellung bestimmt, so dass sie, je nachdem die folgende Silbe mit einem (bzw. mehreren) Konsonanten oder mit einem Vokal beginnt, als lang oder kurz gemessen werden. In der antiken Verstechnik handelt es sich bei der Mehrzahl der Fälle gerade um dieses Prinzip, für die estnische Verspraxis wird es aber als unbrauchbar gelten müssen; denn im Estnischen kann der *Position* nur ausnahmsweise eine gewisse Variierungsfähigkeit der natürlichen Länge der einzelnen Silben zugeeignet werden.

Als viertes Prinzip des quantitierenden Verssystems könnte sich die *Proportionalität* geltend machen. Die Silben sind metrisch lang oder kurz nicht absolut, sondern nur *relativ*, d. h.

ihre metrische Länge ergibt sich aus ihrer Beziehung zu den Nachbarsilben. Eine gewisse Silbe, die, umgeben von kurzen Silben, als metrisch lang gemessen wurde, kann ein andermal als metrische Kürze betrachtet werden, wenn ihre Nachbarsilben sie in ihrer natürlichen Länge bedeutend übertreffen. Es kann hier deshalb nicht von einzelnen Silbentypen, sondern nur von Worttypen die Rede sein, denn die Silbenproportion kann ja nur im Wortzusammenhang in die Erscheinung treten. Auf dieses Prinzip hauptsächlich gründet sich das vorliegende System, und zwar in Verbindung mit dem zweiten obenerwähnten Prinzip, weshalb man es genauer als syllabisch-proportionierendes quantitierendes Verssystem bezeichnen könnte.

Es wird nun die Ausführung des Systems im Rahmen des quantitierenden Hexameters (und Pentameters) entwickelt, wobei die Möglichkeit der Unterbringung aller ein-, zwei-, drei- und viersilbigen Wörter einer eingehenden Erörterung unterzogen wird. Indem wir die Wörter auf Grund ihrer Silbendauer systematisieren, finden wir, dass die zweisilbigen Wörter im Estnischen 9, die dreisilbigen 27 und die viersilbigen 81 besondere Gruppen bilden, welche Zahlenreihe durch die Potenzierung der Zahl der unterscheidbaren Dauerstufen (3) auf die Zahl der jeweiligen Wortsilben (3^2 , 3^3 und 3^4) entsteht, wobei die Einsilber statt der erwartungsmässigen $3^1 = 3$ Gruppen nur $1^1 = 1$ Gruppe ergeben, weil sie alle (theoretisch wenigstens) nur einer einzigen und zwar der überlangen Dauerstufe angehören. Infolge der Akzentverhältnisse und sonstiger Begleiterscheinungen teilen sich mehrere dieser Gruppen noch in Sonderabteilungen.

Die ein- und zweisilbigen Wörter können alle im quantitierenden Hexameter untergebracht werden, die einsilbigen meistens als metrische Längen, die zweisilbigen aber als Pyrrhichien, Iamben, Trochäen und Spondeen. Von den dreisilbigen passen in den Hexameter alle daktylischen, anapästischen, amphibrachischen, baccheischen, antibaccheischen und trimakrischen Wörter, während nur die tribrachischen und amphimakrischen als völlig unverwendbar

ausfallen müssen. Von den viersilbigen Wörtern finden alle diejenigen, welche den zweiten oder dritten Päon, den steigenden oder sinkenden Ionikus, den Choriambus, den ersten oder vierten Epitrit und den Dispondeus bilden, in dem quantifizierenden Hexameter eine Unterkunft, während alle Wörter, die notwendigerweise den Dipyrrhichius, den ersten oder vierten Päon, den Antispast, den Ditrochäus, den Diiambus und den zweiten oder dritten Epitrit darstellen, also die Hälfte von allen möglichen Typen, als unbrauchbar auszuschliessen sind. Noch mehr Ausschaltungen müssten wohl die fünfsilbigen Wörter, deren Gruppenanzahl, theoretisch berechnet, bis auf $3^5 = 243$ stiege, über sich ergehen lassen; doch ist ihre genaue Prüfung aus dem Grunde unterlassen worden, weil ihre Unterbringung im Hexameter, ebenso diejenige der sechssilbigen und nötigenfalls noch längeren Wörter, sich ohne besondere Mühe nach den anlässlich der kürzeren Wörter erörterten Grundsätzen gestalten würde.

Die praktische Anwendbarkeit des Systems ist durch eine Übersetzungsprobe aus Ovid's „Metamorphosen“ (I 89—100) dargestellt worden. Die hierauf folgende Tabelle (S. 69) entwickelt der Reihe nach die Begründung jedes einzelnen in dieser Probe vorkommenden Wortes durch die Anführung des entsprechenden Paragraphen im vorliegenden System. Zum Schluss werden noch einige Fragen der Zäsur, der Betonung und der Inversion berührt.

Õiendusi ja lisandeid.

II A 3 (lk. 13 j.) all mainitud skandeerimisviisi kohta vt. võrdluseks J. A a v i k , „Valik rahvalaule“ (1919), lk. 161 ; vrd. ka sama autori „Eesti rahvalaule koolidele ja üldsusele“, 2. tr. (1935), lk. 132.

III E 3 (lk. 29) alla kuulub ka amfimakrilisi sõnu, mille lõppsilp sisaldab p i k a v o k a a l i , näit.: *kontramiin*, *ekstravool*, mis sarnaselt teistega peavad heksameetrist välja langema.

Lk. 31, rida 11 l o e : *nüü'd* (pro *nü'üd*).

III F 3 (lk. 31) alla kuulub ka sõnu, mille lõppsilp sisaldab p i k a v o k a a l i , näit.: *postfrontaal*, ja mis mõõtuvad samuti teise trimakrilise kombinatsiooni järgi.

Lk. 45, rida 24 l o e : *see'* (pro *see*).

„ 47, „ 14—15 l o e : *kā̃rā'ktid* (pro *kā̃rā'ktid*).

IV 8 d alla (lk. 51) kuulub ka tüüp *ahtakesed*, mille juures aga dispondeiline mõõtmine ei saa üldse tulla kõne alla, sest siin on 3. silp kaasrõhuline ja seega lühivokaaliline (vt. IV 7 e), mistõttu seda tüüpi sõnad võiksid mõõtuda ainult korijambidena, kusjuures siin tekiks aga heksameetrise paigutamisel sama raskus, mis on mainitud IV 8 d lõpus.

Lk. 53, rida 11 alt l o e : *vüä'rtust* (pro *väärtust*).